

บทที่ 4

ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการท่องเที่ยว

เนื้อหาในบทนี้ จะอธิบายให้เห็นภาพรวมอย่างกว้างและชัดเจนเพื่อเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร เพื่อชี้ชัดในเชิงเปรียบเทียบศักยภาพ และข้อจำกัดของ 4 ชุมชนในการท่องเที่ยว เพื่อการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ที่รัฐมีการประกาศเป็นเขตหวงห้าม และคุ้มครอง (คือการใช้ประโยชน์) โดยการแยกวิเคราะห์ใน 2 หัวข้อ คือ 4.1 ศักยภาพของชุมชนในการท่องเที่ยว และ 4.2 ข้อจำกัดของชุมชนในการท่องเที่ยวเพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นศักยภาพหรือข้อจำกัด ก่อนและหลังของ 4 ชุมชนตัวอย่างศึกษา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

4.1 ศักยภาพของชุมชนในการท่องเที่ยว

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนนี้ ผู้เขียนได้นำแนวคิดเรื่องกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งของ ชีรพงษ์ แก้วหาญ (อ้างแล้ว) ที่ได้รวบรวมองค์ประกอบสำคัญในการพิจารณาศักยภาพชุมชนไว้ ได้แก่ อุดมการณ์ร่วม การริเริ่มโครงการ การบริหารจัดการ การระดมทุน และอำนาจในการท่องเที่ยว และผู้นำชาวบ้านพิจารณาถึงศักยภาพของชุมชนจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนได้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิธีการท่องเที่ยวเพื่อเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่มาทุกช่วงเวลา นับจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติถึงปัจจุบัน

4.1.1 การมีอุดมการณ์ร่วม

หลังจากที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนตัวอย่างศึกษา ทั้ง 4 ชุมชนพบว่า การมีอุดมการณ์ร่วมนั้นเกิดขึ้นจาก การสร้างสิ่งที่แสดงถึงการมีศูนย์รวมจิตใจ เกิดการรวมกลุ่มด้วยวัฒนธรรม มีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชน และมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ มีความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในชุมชนทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านน้ำกร่อย บ้านเขาพัง จังหวัดระยอง บ้านพวา และบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนพบว่า ในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่และการกลายเป็นชุมชนนั้น ชุมชนทั้ง 4 มีการสร้างสิ่งที่แสดงถึงการมีศูนย์รวมจิตใจนั้น ก็คือวัด หรือในขณะนั้นเรียกว่าสำนักสงฆ์ โดยแต่ละชุมชนมีวัดที่สร้างขึ้นจากการมีอุดมการณ์ร่วม ในบ้านน้ำกร่อย มีวัดเขาศิริจันทร์ บ้านเขาพังมีการ

สร้างวัด เขาพังชมพุกร ส่วนบ้านพวา และบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีมีการสร้างวัดเนินจำปาขึ้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันด้วยวัฒนธรรมคือ มีการนับถือพุทธศาสนาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมกัน หลังจากนั้นวัดก็กลายเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจ สำหรับชาวบ้านในการพูดคุย ปรึกษาหารือ เพื่อที่จะพัฒนาชุมชนในเรื่องต่างๆ ต่อไป

รูป 4.1 ภาพถนนก่อนการพัฒนา

รูป 4.2 ภาพถนนหลังการพัฒนา

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ตัวอย่างประชากรศึกษาพบว่า ในแต่ละชุมชนไม่มีความแตกต่างกันคือ การพัฒนาชุมชนเริ่มจากเรื่องของถนนหนทางก่อน เมื่อการคมนาคมสะดวก ที่ตามมาคือ ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์(สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 บ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยอง) จากนั้นในแต่ละชุมชนจะนึกถึงเรื่องของการศึกษา ที่จะสามารถพัฒนาชีวิตของลูกหลานให้มีโอกาสในหน้าที่การงานที่เจริญก้าวหน้าขึ้นได้ ชุมชนบ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยอง หลังจากมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเสร็จ ที่วัด ชาวบ้านก็ปรารภกันว่า “ถ้าบ้านเรามีโรงเรียน เด็กๆ คงไม่ต้องออกไปเรียนไกล ผมไม่มีค่าใช้จ่ายให้พวกมันมากนัก สงสัยคงต้องให้ออก” ส่วนชุมชนบ้านพวาก็เช่นเดียวกัน แต่คนละแง่มุม “คนในหมู่บ้านของเราไม่รู้ภาษาไทย อ่านไม่ได้ เขียนไม่ได้จะทำอย่างไร” จากการปรารภที่วัดทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ผ่านมามากันในทันที ภายในบ้านน้ำกร่อย นั้นผู้ใหญ่บ้านเริ่มรวบรวมรายชื่อผู้ที่ต้องการให้มีการสร้างโรงเรียนในพื้นที่ เพื่อร้องขอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง จนเกิดโรงเรียนน้ำกร่อยที่มีการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาตอนต้น หลังจากนั้นก็มีการพัฒนาจนกลายเป็นโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนระดับ ประถมศึกษาตอนปลาย

รูป 4.3 ทิวทัศน์ภาพโรงเรียนบ้านน้ำกร่อย

ส่วนบ้านพวา และบ้านเนินจำปานั้น เนื่องจากเหตุการณ์ปกครองกว้างใหญ่ทำให้ กำนันผู้ใหญ่บ้านดูแลไม่ทั่วถึง ชาวบ้านได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาว่าพระสามารถสอนหนังสือได้ จึงไปขอความช่วยเหลือจากพระภิกษุให้สอนภาษาไทยให้แก่ชาวบ้านทุกวันพระหลังจากทำบุญเสร็จแล้ว จนในที่สุด ทำให้หน่วยงานภาครัฐ โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดจันทบุรีต้องส่งครูอาสาสมัครเข้ามาสอนหนังสือให้แก่ชาวบ้าน หลังจากนั้นก็มีกรยื่นหนังสือการขอตั้งโรงเรียน จนปัจจุบันเป็นโรงเรียนบ้านเนินจำปา มีการเรียนการสอนระดับ ประถมศึกษา ถึงมัธยมศึกษาตอนต้น

ในด้านสุขอนามัยก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านของชุมชนตัวอย่างศึกษาทั้ง 4 ชุมชนรู้ว่า ในพื้นที่ที่มีการระบาดของไข้ป่าอย่างหนัก จนชาวบ้านบางรายต้องย้ายออกจากพื้นที่ไป ชุมชนจึงได้ระดมความคิด โดยเริ่มจากชาวบ้านในบ้านพวา และบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีก่อน ซึ่งผู้นำชาวบ้านรวบรวมรายชื่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนแล้วส่งให้กับผู้ใหญ่บ้าน โดยมีครูอาสาสมัครของกรมการศึกษานอกโรงเรียนช่วยร่างหนังสือขอให้ จนในที่สุดอนามัยบ้านเนินจำปาก็เกิดขึ้น ภายในหมู่บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี เช่นเดียวกับบ้านน้ำกร่อย และบ้านเขาพัง ก็มีการเสนอขอสถานีอนามัย และสถานีอนามัยแสงส่องหล้าเกิดขึ้นในชุมชนบ้านน้ำกร่อย จากการบริจาคที่ดินของนายทุนในชุมชนให้ก่อสร้าง

รูป 4.4 สถานีอนามัย แสงส่องหล้า 2 ภายในชุมชนบ้านน้ำกร่อย

จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ในระหว่างชุมชนทำให้เกิดความเจริญขึ้นในแต่ละชุมชนตัวอย่างศึกษาในด้านต่างๆ จนกลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน กลายเป็นความสัมพันธ์ จากการทำงานร่วมกันไม่ว่าการปรับปรุงถนน การฟื้นฟูป่า การสร้างโรงเรียน และวัด ประกอบกับการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ทั้งกลุ่มในภาคเกษตรและ นอกภาคการเกษตร จนชาวบ้านทั้งชุมชนรู้จักกัน และยังสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนด้วย ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในทุกชุมชนตัวอย่างศึกษา

4.1.2 การบริหาร จัดการและการริเริ่มโครงการ

การบริหารและการจัดการทรัพยากรของชุมชนคือ ความสามารถในการระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จากการสังเกตและการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าการดำเนินงานบริหารจัดการในระยะแรกของชุมชนตัวอย่างศึกษาทั้ง 4 ได้แก่ บ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยอง และชุมชนบ้านพวา ชุมชนบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี เป็นหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าไปได้อาจต้องใช้ผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการทรัพยากร ที่ชุมชนบ้านน้ำกร่อย พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ การบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์ป่า และทรัพยากรป่าไม้ในเรื่องของ การฟื้นฟูป่า แต่ชุมชนบ้านเขาพังยังคงประสบกับปัญหา โดยเฉพาะปัญหาเรื่องของช้างป่า จนกลายเป็นปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ

ชุมชนบ้านน้ำกร่อย และชุมชนบ้านเขาพัง โดยชุมชนบ้านน้ำกร่อย มีการร่วมมือกับองค์กรเอกชนริเริ่มโครงการปลูกพืชอาหารช้าง ส่วนชุมชนบ้านเขาพังจัดการปัญหาโดยการนำไฟฟ้ามาล้อมรั้ว ทำให้ช้างป่าได้รับอันตรายและเกิดการตายขึ้นในพื้นที่ ทำให้ปัญหาความขัดแย้งเกิดบานปลาย ส่วนในชุมชนบ้านพวา และบ้านเนินจำปา การบริหารจัดการทรัพยากรก็คือ ชุมชนบ้านพวานั้น มีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยการทำประปาภูเขา การร่วมมือกับองค์กรเอกชนเพื่อฟื้นฟูป่าในรูปแบบของสวนป่า ทำโครงการทางช้างเดิน การปลูกพืชอาหารที่ช้างไม่กิน การศึกษาพฤติกรรมของช้าง ส่วนชุมชนบ้านเนินจำปาชาวบ้านไม่ค่อยมีการบริหารจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ป่าไม้ สัตว์ป่า และน้ำ เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นหน้าที่ของภาครัฐ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ดูแล

การระดมเทคโนโลยี และทรัพยากรนั้นชุมชนบ้านน้ำกร่อย และบ้านเขาพัง จังหวัดระยองมีการระดมทางด้านเทคโนโลยีที่มีความแตกต่างกัน เช่นในเรื่องของการปรับปรุงเส้นทางเนื่องจากภายในพื้นที่มีนายทุน อยู่มาก โดยเฉพาะบ้านน้ำกร่อย การบำรุงเส้นทางมีการระดมรถแทรกเตอร์ รถบรรทุกขนดิน รถบดอัดถนน เครื่องมือต่างๆ ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องใช้แรงงานมาก

ในการทำบำรุงเส้นทางคมนาคมในแต่ละครั้ง ส่วนชุมชนบ้านเขาพังนั้น การบำรุงเส้นทางต้องอาศัยแรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับบ้านพวาในจังหวัดจันทบุรี ในเรื่องของการสร้างวัดและโรงเรียนชุมชนบ้านน้ำกร่อยก็มีการระดมทุนสร้างวัด โดยการทอดผ้าป่า เช่นเดียวกับบ้านเขาพัง จังหวัดระยอง และบ้านพวา และบ้านเนินจำปาในจังหวัดจันทบุรี ก็มีการระดม เทคโนโลยี และทรัพยากรในการก่อสร้าง วัด โรงเรียน โดยการเข้าป่าหาไม้ที่ผุกร่อนได้ยากมาเลื่อย และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดำเนินการก่อสร้างเอง ซึ่งไม่มีความแตกต่างกันใน 4 ชุมชน

4.1.3 การระดมทุน

การระดมทุนคือ การรวบรวมทุนในรูปแบบต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อที่จะนำมาบริหารจัดการชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการลงหุ้น การเก็บเงินจากสมาชิก การทอดผ้าป่า และการระดมทุนจากภายนอกชุมชน เช่น การกู้ยืมเงิน การประสานงบประมาณจากภาครัฐ องค์กรเอกชนและแหล่งทุนจากภาครัฐกิจ เป็นต้น ซึ่งภายในชุมชนในพื้นที่ศึกษามีการระดมทุนที่มีความแตกต่างกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าทุนเริ่มเข้ามามีบทบาทในเวลาเดียวกันที่รัฐเริ่มเข้ามาดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องของการบริการขั้นพื้นฐานภายในชุมชน โดยการสร้างวัด โรงเรียน และสถานีนามัย การระดมทุนเริ่มมีบทบาทขึ้นในยุคนี้ จากการริเริ่มโครงการของหมู่บ้านพวา จังหวัดจันทบุรี เกี่ยวกับเรื่องของการสร้างสหกรณ์ออมทรัพย์ ในครั้งแรกเกิดจากการระดมทุน ซึ่งได้จากเงินบริจาคจากนายหน้าค้าที่ดิน หลังจากนั้นก็ได้มาจากการซื้อหุ้นในสหกรณ์ออมทรัพย์บ้านกวย และการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนจนกิจการสามารถดำเนินการได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การระดมทุนภายในหมู่บ้านพวาก่อนการแยกหมู่บ้านนั้นจะได้รับเงินสนับสนุนจากองค์กรเอกชน(มูลนิธิบ้านไทย กลุ่มทางช้างผ่าน กลุ่มทางช้างเดิน สกว.)มาโดยตลอด เพราะชาวบ้านภายในชุมชนเป็นเครือข่ายขององค์กรเอกชนนั้นๆ แต่การเปลี่ยนแปลงการให้ทุนในตอนหลังจะไม่นิยมให้เป็นเงิน แต่จะให้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ เช่น ถังน้ำ ปุ๋ย หรืออุปกรณ์ทางการเกษตรต่างๆ การทอดผ้าป่าก็มีแนวทางในการปฏิบัติที่ต่างออกไป การทอดผ้าป่ากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ทำให้การระดมทุนประสบความสำเร็จ ภายในชุมชนบ้านพวาองค์กรเอกชนทำการประยุกต์การทอดผ้าป่า ต้นไม้ที่ชาวบ้านนำออกไปจากเขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวงอย่างไม่เป็นทางการให้นำกลับคืนสู่สวนป่า ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ถึงแม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น สำหรับการระดมทุนในเรื่องของกลุ่มที่เป็นทางการ ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรนั้น จะเกิดจากการได้รับทุนสนับสนุนจากสมาชิก การขายสินค้าของกลุ่มผลิต เงินบริจาค ค่าบำรุง และทุนที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐผ่านมาทางนัการเมืองท้องถิ่น

นับได้ว่า ภายในชุมชนบ้านพวาในขณะที่ยัง ไม่มีการแยกชุมชนนั้น มีความเข้มแข็งมาก ในเรื่องของการระดมทุนทำให้ชุมชนมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ถึงแม้จะเป็นชุมชนที่อยู่ภายใต้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ดี เพราะปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ในเรื่องปัญหาช้างทำลายพืชผลทางการเกษตร ชาวบ้านลักลอบเก็บหาของป่าทำให้องค์กรเอกชนเข้ามาสนใจ เลยทำให้แหล่งทุนไม่ได้มาจากชาวบ้านที่อยู่ภายในหมู่บ้านแต่เพียงอย่างเดียว ทุนยังมาจากการให้ความช่วยเหลือผ่านเครือข่ายขององค์กรเอกชนต่างๆ อีกด้วย ถึงแม้ว่าทุนต่างๆ ที่ให้นั้นจะมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็ตาม ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เริ่มที่จะให้ความสนใจ และเข้าใจในหลักการเพิ่มมากยิ่งขึ้น จนบางครั้งชาวบ้านเริ่มที่จะใช้เรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี้มาสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

หลังจากที่มีการแยกชุมชนออกไปแล้ว บ้านเนินจำป่าส่วนใหญ่ทุนที่ได้ก็จะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐผ่านนักการเมืองท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการบริหารในส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย ประปาหมู่บ้าน การขุดบ่อบาดาล ฝ่ายกั้นน้ำ ถนน ส่วนกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในชุมชนก็ได้รับทุนอุดหนุนจากสมาชิกภายในกลุ่มช่วยกันบริจาค และเงินสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภายในหมู่บ้านยังไม่เคยมีการระดมทุนด้วยวิธีการอื่นนอกจาก เงินบริจาค และเงินอุดหนุนจากภาครัฐ

ชุมชนบ้านเขาพังในขณะที่ยัง ไม่มีการแยกชุมชน ทุนอุดหนุนส่วนใหญ่มาจากภาครัฐ การระดมทุนภายในหมู่บ้านจะมีเรื่องเกี่ยวกับการก่อสร้างวัด ซึ่งวิธีการก็ใช้การทอดผ้าป่า และกฐินสามัคคี ส่วนในเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการทุนอุดหนุนก็มาจากสมาชิก และหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบ ในเรื่องของงบประมาณในการพัฒนาในเรื่องต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานีอนามัย ไฟฟ้า ประปา ถนน บ่อบาดาล สระน้ำเอนกประสงค์ ฝ่ายกั้นน้ำก็มาจากงบประมาณจากภาครัฐทั้งสิ้น โดยผ่านมาทางผู้นำชุมชน(ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) การระดมทุนภายในหมู่บ้านเริ่มขึ้นจากการแยกตัวออกไปของชุมชนบ้านน้ำกร่อย ชาวบ้านเริ่มมีการระดมทุนในการก่อสร้างวัด ในตอนแรกก็อาศัยเงินบริจาคจากชาวบ้าน หลังจากนั้นก็มีการทอดผ้าป่า และกฐิน ส่วนในเรื่องของการก่อสร้างต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศาลากลางบ้านก็จะได้จากเงินบริจาคจากชาวบ้าน และงบประมาณการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล การระดมทุนเกี่ยวกับเรื่องของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มมักเป็นเรื่องของสมาชิกภายในกลุ่ม และเงินอุดหนุนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนบ้านเขาพังไม่ได้รับทุนอุดหนุนจากองค์กรเอกชน เพราะชุมชนจะไม่นิยมทำงานเป็นเครือข่ายขององค์กรเอกชน เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของการฆ่าช้าง การบุกเบิกที่ดินเพิ่มเติมเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์ การตัดต้นไม้ในเขตป่า มีองค์กรเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกับ

ชาวบ้านอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่การทำงานไม่เป็นที่น่าพึงพอใจสำหรับชาวบ้านซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อใจ กล่าวจะถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์ให้กับองค์กร การทำงานขององค์กรเอกชนภายในหมู่บ้านจึงไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอย่างแท้จริง

หลังจากที่ชุมชนนำกร่อยแยกตัวออกจากชุมชนบ้านเขาพัง การระดมทุนครั้งแรกก็คือการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านขึ้น ซึ่งได้รับการอุดหนุนทุนจากสมาชิกของกลุ่ม หลังจากนั้นก็ได้จากการนำเงินเข้ามาออม จนกระทั่งกองทุนเปิดให้มีการกู้ยืมเงินได้ ทุนก็ได้เพิ่มมาจากเงินบริจาคของสมาชิกภายในกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้ยังมีการระดมทุนจากองค์กรเอกชน (SIP, กลุ่มรักษัชชะเมา) โดยการทำโครงการเสนอเพื่อขอเงินอุดหนุนในการทำนุชีวิตภาพ การทอผ้าป่าพืชอาหารช้างในตอนหลังก็ได้จากการขายปุ๋ยบ้าง เงินอุดหนุนที่มาจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลห้วยทับมอญบ้าง ส่วนในเรื่องของการพัฒนาต่างๆ ภายในหมู่บ้านนั้นก็ได้รับทุนอุดหนุนมาจากภาครัฐและภาคเอกชน ได้แก่ นายทุนที่อยู่ภายในพื้นที่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาเขาชะเมา ซึ่งเงินที่ได้รับจากการบริจาคเหล่านี้ได้นำมาซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอน ทุนอาหารกลางวันภายในโรงเรียน

4.1.4 อำนาจและการต่อรองทางการเมือง

อำนาจและการต่อรองทางการเมืองคือ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้าน และใช้อำนาจที่เกิดขึ้นจากสิทธิของชุมชนในการเข้าไปจัดการทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และยังเป็นกลไกสำคัญในการที่จะกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาอย่างเป็นธรรมให้แก่ชาวบ้านในชุมชนให้ได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียม และทำให้ชาวบ้านมีศักยภาพและกล้าแสดงออกต่อผู้ที่มีอำนาจหรือกลุ่มทุน อำนาจและการต่อรองทางการเมืองภายในพื้นที่ศึกษาเกิดขึ้นมานานแล้วก่อนที่รัฐจะเข้ามาพัฒนาชุมชนเสียอีก โดยในระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน อำนาจและการต่อรองจะมาจากระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนกับชาวบ้านในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีการแบ่งแยกอย่างชัดเจน ต้นไม้เป็นของนายทุน ส่วนที่ดินเป็นของชาวบ้าน อำนาจเกิดจากการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในขณะที่เกิดการแบ่งปันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างชัดเจนต่างๆ ที่ในพื้นที่ หน่วยงานที่รับผิดชอบเริ่มที่จะเข้ามาจัดสรรการใช้ประโยชน์โดยให้อำนาจกับนายทุนในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ด้วยกฎหมาย ส่วนชาวบ้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำกัดการใช้ประโยชน์จากป่าโดยเฉพาะการเข้าอยู่อาศัยและการจับจองที่ดินทำกิน แต่อำนาจการต่อรองก็มาจากรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ เพื่อน จนกลายเป็นระบบอุปถัมภ์ที่เกื้อหนุนเพื่อที่จะนำไปสู่การตัดวงผลประโยชน์จากทรัพยากรของคนกลุ่มต่างๆ ด้วยการได้มาซึ่งผลประโยชน์ กับการแลกเปลี่ยนจากแรงงาน ทุน ทำให้เกิดอำนาจการต่อรอง

จากประวัติความเป็นมาของชุมชนจะพบการรวมกลุ่มของชาวบ้านจนกลายเป็นชุมชน ทั้ง 4 ชุมชนเกิดจากแรงผลักดันทางด้านเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัดนั่นก็คือ ที่ดิน การขยายตัวของ ตลาด การเข้าถึงทุนทางธรรมชาติ และแรงงานในอดีต การที่นายทุนเกื้อหนุนชาวบ้านที่อยู่ภายใน พื้นที่ด้วยการให้งานที่นำมาซึ่งรายได้ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพ เป็นการนำมาสู่การเข้ามาของกลุ่มนัก บุกเบิกที่ได้รับแรงขับจากตลาด เนื่องจากพืชพาณิชย์มีราคาที่ดีแต่ชาวบ้านมีกำลังการผลิตน้อยทำ ให้รายได้ไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวที่มีมาก เพราะรัฐยัง ไม่มีการวางแผนครอบครัว ความต้องการที่จะขยายพื้นที่ปลูกจึงเริ่มเกิดขึ้น การเสาะแสวงหาที่ดินจากความสัมพันธ์ทางเครือ ญาติ ความสัมพันธ์แบบเพื่อน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น แล้วป่าก็คือแหล่งที่ดิน และ ทุนทางธรรมชาติที่จะสามารถทำให้ชาวบ้านลืมตาอ้าปากได้ในอนาคต การเข้าป่ามีพร้อมทุกอย่างที่ จะสามารถกลายเป็นผู้ประกอบการใหม่ได้อย่างไม่ยากนัก เพราะป่าคือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิตที่สำคัญ นั่นก็คือ อาหารที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย นอกจากนี้การสัมปทานการตัดไม้ยังส่งผลทำให้เกิดอาชีพที่ ได้ผลประโยชน์หลายต่อไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างตัดไม้ และลักลอบตัดไม้ ต่างก็มีค่าตอบแทน และ ยังแถมด้วยพื้นที่ทำกินที่สร้างมูลค่าได้อีกในอนาคต

ถึงแม้ว่ารัฐจะประกาศพื้นที่ป่าหวงห้าม และคุ้มครอง แต่ก็มีการนำไม้ออกจากป่าด้วย การสัมปทานซึ่งขัดแย้ง และมองเห็นถึงความไม่เป็นธรรมของกฎหมาย ที่เอื้อต่อนายทุน แต่คิดกัน ชาวบ้านอย่างชัดเจน การเข้าถึงทุน ที่ดิน และตลาดจากการแลกเปลี่ยนด้วยแรงงานและ ความสัมพันธ์ทางสังคมก็ยันำมาสู่การสร้างชุมชนเกิดขึ้นได้ในที่สุดไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านน้ำ กร่อย บ้านเขาพัง จังหวัดระยอง บ้านพวาและ บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี ด้วยการมีรากฐาน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์แบบเพื่อน และความสัมพันธ์ เชิงอำนาจแทบทั้งสิ้น ซึ่งเป็นที่มาของระบบอุปถัมภ์ที่จูนกันเป็นการสร้างอำนาจในการต่อรองได้ เป็นอย่างดี ชุมชนเกิดขึ้นและมีการขยายตัวโดยที่กฎหมายป่าไม้ไม่ต้องมีการปรับเปลี่ยนจากการคิด กันเป็นการอนุญาต เพราะการมีอำนาจในการต่อรองที่มาจากระบบอุปถัมภ์นี้เองโดยเฉพาะชุมชน บ้านน้ำกร่อยจังหวัดระยอง ซึ่งมีนายทุนอยู่อาศัย หลังจากนั้นชุมชนที่อยู่ในป่าก็ก้าวถึงการบริการ ขันพื้นฐานที่รัฐจัดให้ การพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นพร้อมกับความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่ง เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน แต่ก็ต้องควบคู่กันไป การอนุรักษ์แบบการขยายพื้นที่ป่า และการนำพื้นที่ป่ามา ควบคุมการใช้ทรัพยากรทำให้เกิดความเดือดร้อน นายทุนขาดรายได้จากการตัดไม้ เพราะการ ประกาศเขตหวงห้าม และคุ้มครองจนต้องออกจากพื้นที่ไป ส่วนชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชนทำมาหากินใน พื้นที่ด้วยข้อจำกัด แต่ไม่สามารถที่จะออกจากพื้นที่ไปได้ เนื่องจากไม่มีพื้นที่เหลือสำหรับชาวบ้าน เพราะพื้นที่ที่รัฐจัดให้ทำการเกษตรได้กลายเป็นเมือง ซึ่งในระยะนี้เป็นช่วงของการที่รัฐประกาศ พื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองในหลายๆ ประเภท จะเห็นได้ว่าชุมชนทั้ง 4 มีอำนาจในการต่อรองมา

โดยตลอดจากการขยี้ดหยุ่นในกฎจากหลายๆ รูปแบบ แต่สิ่งที่จะสร้างอำนาจให้เกิดขึ้นได้ก็คือ การปฏิบัติในกฎ กติกา อย่างที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้ควบคุมอย่างเคร่งครัด อย่างเช่นชุมชนบ้านเขาพัง บ้านน้ำกร่อย และบ้านเนินจำปาชาวบ้านก็จะยังเข้าถึงทรัพยากร ได้อย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้จะเป็นการเข้าถึงอย่างไม่เป็นทางการก็ตาม และยังมีความเสี่ยงอยู่สูงกับการต้องอพยพออกจากพื้นที่ แต่ชาวบ้านก็พยายามสร้างอำนาจในการต่อรองให้เกิดขึ้นอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นการต่อรองทางการเมืองโดยใช้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในการเจรจา การใช้หนักการเมืองส่วนท้องถิ่น การใช้แกนนำชาวบ้าน การใช้ระบบอุปถัมภ์ จากนายทุน และเจ้าหน้าที่รัฐ การเจรจาทางการเมืองที่ให้โอกาสชาวบ้านเข้าถึงสิทธิได้อย่างเต็มรูปแบบโดยมีนักการเมืองเป็นผู้นำ ไม่ว่าจะปัญหาภัยแล้ง และความ ต้องการ ในกรรมสิทธิ์ที่ดิน ถึงแม้การเจรจาจะทำให้ชุมชนในพื้นที่ป่าเสียเปรียบหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตลอดมาในเรื่องของระยะเวลาในการอยู่อาศัย แต่ก็จะทำให้กฎ กติกา มีความยืดหยุ่นเกิดขึ้นทุกครั้ง

ในช่วงหลัง (ปีพ.ศ.2535 - ปัจจุบัน) ชาวบ้านเริ่มใช้แนวทางการสร้างอำนาจในการต่อรองแบบอื่นๆ ที่มุ่งจะสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่ ชุมชนทั้ง 4 จากชุมชนทำลายป่ามาเป็นการอนุรักษ์ป่าให้ได้ โดยอาศัยองค์กรเอกชนเป็นเครื่องมือ ในการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่ชุมชน และการเปิดตัวสู่สังคมจากสื่อที่เป็นการบอกถึงปัญหาที่เกิดขึ้นให้สังคมได้รับรู้ ไม่ว่าจะปัญหาเรื่องของช้างทำลายพืชผลทางการเกษตร และการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่า เช่นชุมชนน้ำกร่อย และชุมชนพวา พยายามเชิญนักข่าวหนังสือพิมพ์เข้ามาทำข่าว แต่มักจะโดนเจ้าหน้าที่ป่าไม้กีดกันไม่ให้ให้นักข่าวเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงได้ ทั้งนี้เพื่อโอกาสในการแก้ไขที่เป็นไปอย่างถูกต้องถูกทางเพิ่มมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ลักษณะทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมานานจนกลายเป็นประเพณีการปฏิบัติ เช่นการทอดผ้าป่า การสร้างวัดในพื้นที่ห้วงห้าม และคุ้มครองถูกใช้เป็นเครื่องมืออันสำคัญในการสร้างอำนาจให้เกิดขึ้นได้จากรากฐานทางศาสนา และการที่รัฐเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ จนเกิดสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้น นั่นก็คือ พื้นที่ปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ สวนป่าอรัญปิยวงศ์ ทำให้อำนาจในการต่อรองของชุมชนไม่ได้ลดน้อยลงเลย แต่มีการปรับเปลี่ยนให้ทันต่อการเคลื่อนไหวของรัฐในทุกขณะถ้าพิจารณาข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างละเอียดก็จะพบว่า การเข้าถึงทรัพยากรเกิดจากการพยายามสร้างอำนาจ และการต่อรองแทบทั้งสิ้น

4.1.5 ผู้นำชาวบ้านหรือผู้นำชุมชน

ผู้นำชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนคือ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จะต้องมีความสมบัติหลายประการคือ เป็นนักประสานงาน มีความสามารถในการบริหารจัดการ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการพูดชักจูงคนได้ มีความสามารถในการจดจำและบันทึกได้ละเอียด ได้รับการ

ยอมรับจากชาวบ้าน มีความเท่าทันต่อสถานการณ์ภายนอกชุมชน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเชื่อมั่นและเป็นตัวของตัวเอง ถ้านำภาวการณ์เป็นผู้นำที่เข้มแข็งไปวิเคราะห์ผู้นำต่างๆ ภายในชุมชนทั้ง 4 ก็จะพบว่า ชุมชนบ้านน้ำกร่อย จังหวัดระยอง และชุมชนบ้านเนินจำปาจังหวัดจันทบุรี มีผู้นำที่เข้มแข็งในเรื่องของ การเป็นนักประสานงานระหว่างชาวบ้าน กับหน่วยงานภาครัฐในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การฟื้นฟูป่า การทำโครงการต่างๆ ดังได้กล่าวไปแล้ว และยังเป็นคนที่มีความสามารถในการบริหารจัดการสูงในเรื่องของทุนต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน สามารถทำโครงการได้รวดเร็วและสามารถดึงงบประมาณต่างๆ เข้ามาในหมู่บ้านได้ก่อน ด้วยการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน และยังพูดชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้สำเร็จ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมก็คือ การปลูกพืชอาหารช้าง การรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยชีวภาพ นอกจากนี้ยังมีความสามารถในการจดจำเกี่ยวกับเรื่องของการดูงานในเรื่องของกลุ่มต่างๆ แล้วนำมาประยุกต์เข้ากับชุมชน นั่นคือกลุ่มออมทรัพย์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีความแตกต่างจากผู้นำของบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีคือผู้นำชุมชนจะขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในโครงการต่างๆ ทำให้ไม่สามารถดึงงบประมาณมาบริหารชุมชนได้อย่างเต็มที่ และผู้นำชุมชนยังขาดความสามารถในการจดจำ ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน จึงขาดความต่อเนื่อง

ส่วนชุมชนบ้านเขาพัง จังหวัดระยองนั้น ผู้นำชาวบ้านไม่เป็นนักประสานที่ดีโดยเฉพาะเวลาที่ชาวบ้านมีปัญหาความขัดแย้ง กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเรื่องของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า การใช้ประโยชน์ในเขตหวงห้าม และคุ้มครอง นอกจากนี้ยังขาดความสามารถในการบริหารจัดการในเรื่องของทุน และงบประมาณต่างๆ ที่ได้มาจากภาครัฐ ทำให้ชุมชนด้อยการพัฒนาว่าชุมชนบ้านน้ำกร่อย และการพูดชักจูงคนไม่ได้จึงทำให้โครงการต่างๆ ไม่มีชาวบ้านยอมให้ความร่วมมือ โดยเฉพาะโครงการเกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ ไม่มีความสามารถในการจดบันทึกได้ละเอียด แต่ยังสามารถได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และยังรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ส่วนผู้นำของบ้านพานั้นขาดภาวการณ์เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง แต่มีเพียงสิ่งเดียวที่ชาวบ้านยอมรับนั่นก็คือ ความเชื่อมั่นในตนเองสูง ดังนั้นการตัดสินใจ จะต้องอยู่ที่ผู้นำที่เป็นทางการแต่เพียงฝ่ายเดียว ชาวบ้านไม่มีสิทธิเสนอความคิดเห็น ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาได้ช้ากว่าชุมชนอื่นๆ

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนผู้ศึกษาได้ข้อสรุปประกอบของความมีศักยภาพได้แก่ การมีอุดมการณ์ร่วม การริเริ่มโครงการ การบริหารจัดการ การระดมทุน อำนาจในการต่อรอง และผู้นำชาวบ้านสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้คือ (ตาราง 4.1)

ตาราง 4.1 องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ประกอบและตัวชี้วัด	ชุมชน			
	บ้านน้ำกรวย	บ้านเขาพัง	บ้านพวา	บ้านเนินจำปา
การมีอุดมการณ์ร่วม				
1. มีการสร้างสิ่งที่แสดงถึงการมีศูนย์รวมจิตใจ	/	/	/	/
2. เกิดการรวมกลุ่มกันด้วยวัฒนธรรม	/	/	/	/
3. มีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชน	/	/	/	/
4. มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์	/	/	/	/
5. มีความสัมพันธ์ทางสังคม	/	/	/	/
รวม	5	5	5	5
การริเริ่มโครงการ				
1. โครงการที่พัฒนาด้านการศึกษา			/	/
2. โครงการด้านการพัฒนาชุมชน	/	/	/	/
3. โครงการที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร	/	/	/	/
รวม	2	2	3	3
การบริหารจัดการ				
1. การบริหารจัดการทรัพยากร	/		/	
2. การบริหารจัดการปัญหาความขัดแย้ง	/	/	/	/
3. การระดมเทคโนโลยี	/		/	
4. การระดมทรัพยากร	/		/	
รวม	4	1	4	1
การระดมทุน				
1. การลงหุ้น	/		/	
2. การเก็บเงินจากสมาชิก	/	/	/	/
3. การทอดผ้าป่า	/	/	/	/
4. การกู้ยืมเงิน	/			
5. การระดมทุนภายนอกชุมชน	/		/	
รวม	5	2	4	2

ตาราง 4.1 (ต่อ)

องค์ประกอบและตัวชี้วัด	ชุมชน			
อำนาจการต่อรองทางการเมือง				
1. การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย	/		/	
2. การเรียกร้องสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร	/			/
3. การกระจายการพัฒนาอย่างเป็นธรรม	/		/	/
รวม	3	0	2	2
ผู้นำชุมชนหรือผู้นำชาวบ้าน				
1. เป็นนักประสานงาน	/			/
2. มีความสามารถในการบริหารจัดการ	/			/
3. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	/	/		
4. พุดชักจูงคนได้	/			/
5. มีความสามารถในการจดจำ	/			
6. จดบันทึกได้ละเอียด				
7. ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน	/	/		/
8. มีความเท่าทันต่อเหตุการณ์ภายนอก		/		/
9. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น	/	/		/
10. มีความเชื่อมั่นในตัวเอง	/	/	/	/
รวม	8	5	1	7
รวมทั้งหมด	27	15	19	20

เมื่อสรุปองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนได้แล้ว ต่อไปเป็นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนว่าตรงกับองค์ประกอบของความเข้มแข็งที่ได้ระบุในสิ่งที่ใช้ชี้วัดว่าในแต่ละชุมชนตรงกับตัวที่ใช้ชี้วัดในข้อใดบ้าง หลังจากนั้นก็นำมาวิเคราะห์คือ การนำเอาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมาเทียบความเหมือนหรือแตกต่างไปจากตัวที่ใช้ชี้วัดว่าตรงกับหัวข้อไหน แล้วก็ทำการรวบรวมคะแนนหลังจากนั้นก็ให้นำคะแนนในแต่ละองค์ประกอบมารวมกันก็จะได้บทสรุปเกี่ยวกับความมีศักยภาพในแต่ละชุมชนได้ดังต่อไปนี้คือ ชุมชนบ้านน้ำกร่อยมีศักยภาพในการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรได้มากที่สุดโดยได้คะแนน 27 คะแนน รองลงมาคือชุมชนบ้านเนินจำปาได้คะแนน 20 คะแนน และชุมชนบ้านพวาได้คะแนน 19 คะแนน และชุมชนที่มีศักยภาพในการต่อรองน้อยที่สุดก็คือชุมชนบ้านเขาพังได้คะแนนเพียง 15 คะแนน

4.2 ข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรอง

ในภาพรวม ข้อจำกัดของชุมชนในการต่อรองเพื่อการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ คือ “ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและสถาบันรัฐ” หลังจากที่ประชากรบุกรุกเปิดพื้นที่ป่าเข้าอยู่อาศัย และทำมาหากินด้วยอาชีพหลักทางการเกษตรจนขนาดมาตรการการอนุรักษ์จนเกิดสภาพป่าเสื่อมโทรมร่อยหรอมาตลอดช่วงที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ. 2504 - 2509) จนปัจจุบัน (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549) สัดส่วนของพื้นที่ป่าไม้ของประเทศได้ลดลงจากร้อยละ 55 เหลือน้อยกว่าครึ่งหนึ่งคือ ร้อยละ 25 (สถิติล่าสุดที่ใช้อยู่ปัจจุบัน คือสถิติปี พ.ศ. 2546 - 2547) ซึ่งน้อยกว่าพื้นที่ป่าที่นักวิชาการป่าไม้ยอมรับว่า จะช่วยอนุรักษ์ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ถึงร้อยละ 15 (ประเทศไทยจำเป็นต้องมีเนื้อที่ป่าร้อยละ 40 โดยแยกเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ 25 และป่าผลิตผลร้อยละ 15) ดังนั้นรัฐจึงต้องมีนโยบายอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า ตลอดจนออกกฎหมายประกาศเป็นเขตหวงห้ามและคุ้มครองในลักษณะต่างๆ มาตั้งแต่ครั้งหลังแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ในพื้นที่ศึกษาคือ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา – ท่งควายกิน ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่อง เขตอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง เขตจัดการต้นน้ำประแสร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน โดยมีข้อจำกัดทางโครงสร้างและสถาบันรัฐดังต่อไปนี้คือ

4.2.1 ข้อจำกัดทางกฎหมาย

จากข้อมูลที่ได้จากการให้สัมภาษณ์ของประชากรตัวอย่างศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายนั้นพอสรุปได้ว่า ข้อจำกัดทางด้านกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีมากมายหลากหลายฉบับด้วยกัน ทั้ง พ.ร.บ. ป่าไม้ ปี พ.ศ. 2584 พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2507 พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 พ.ร.บ. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ปี พ.ศ. 2535 และ พ.ร.บ. สวนป่า พ.ศ. 2535 จากการศึกษาเนื้อหาภายในกฎหมาย ผู้เขียนสามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัฐเริ่มเน้นหนักในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในทางอ้อมมากกว่าทางตรง ดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา และกฎหมายยังควบคุมทรัพยากรในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน ป่า ไม้ น้ำ สัตว์ป่า และของป่า เพราะปัญหาการเสื่อมโทรมของป่ามีผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นๆ ไปพร้อมกัน

ส่วนชุมชนที่ใช้ชีวิตผูกพันกับป่าในอดีต (เริ่มมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ) ก็เริ่มที่จะมีการเปลี่ยนแปลง เพราะชาวบ้านไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรที่อยู่ภายในป่าอีกต่อไป เพียงแต่ว่า พื้นที่ทำกินของพวกเขายังอยู่ภายใต้เขตอนุรักษ์ ซึ่งไม่หลงเหลือสภาพของความเป็นป่า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ยังคงไม่เปิดโอกาสให้พวกเขามีสิทธิในที่ดิน เพียงแต่ยินยอมให้ทำมาหากินได้ชั่วคราว จุดมุ่งหมายของชาวบ้านไม่ใช่ทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ต้องการ

ที่ดินที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีเอกสารสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงในชีวิต ความต้องการพื้นที่ทำมาหากิน กับความต้องการพื้นที่เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของหน่วยงาน ภาครัฐ ซึ่งไม่มีวันที่จะตกลงกันได้ เพราะต่างฝ่ายต่างมีความต้องการที่ตรงกันนั่นก็คือพื้นที่

จากการศึกษาถึงพัฒนาการทางพื้นที่ที่จะเห็นได้ว่า จากป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่อกัน เป็นผืนกว้างก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ถูกกรมป่าไม้นำมาสัมปทานการตัดไม้ และเก็บหาของป่า ซึ่งผู้ที่ได้รับการสัมปทานคือนายทุน การเปิดป่าสัมปทานเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมไปพร้อมๆ กันเมื่อการเก็บหาของป่า และการตัดไม้เริ่มขึ้นมีการเข้ามาอยู่อาศัยภายในป่า ก่อสร้างที่พัก สำหรับคนงาน มีการลำเลียงไม้เข้าสู่โรงเลื่อยเกิดเป็นเส้นทาง และยังเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มคนมีการเข้ามาของเกษตรกรที่ต้องการที่ดินเพื่อทำการเกษตร ซึ่งในระยะแรกเป็นการใช้พื้นที่ เพียงเพื่อการปลูกพืชสำหรับบริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งขณะนั้นทรัพยากรภายในป่ายังคงความ อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านยังสามารถที่จะประโยชน์ทรัพยากรจากป่าได้ การปลูกพืชเพื่อการค้าชาวบ้าน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก เพราะรายได้จากการรับจ้างตัดไม้ และการเก็บหาของป่าเพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้เป็นอย่างดี แต่หลังจากที่มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติการใช้ ประโยชน์ภายในป่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป สังเกตได้จากชุมชนบ้านพวา และบ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี ก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่องยังไม่มีมีการจับจองเป็นเจ้าของที่ดิน เพียงแต่นำที่ดินที่ตัดไม้ออกไปแล้วนำมาปลูกข้าวไร่สำหรับบริโภค การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ยังผูกพัน อยู่กับป่า หาของป่า รับจ้างตัดไม้ที่ได้รับสัมปทาน โดยไม่ได้สนใจเรื่องของที่ดินที่จะนำมาทำ การเกษตร และไม่มีความรู้ในกฎหมายเกี่ยวกับข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์จากป่า เพราะเนื่องจาก มีนายทุนที่ได้รับการสัมปทานการตัดไม้ และเก็บหาของป่าคอยให้การช่วยเหลืออยู่เบื้องหลัง

หลังจากที่มีการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ การใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่เริ่มมีการ เปลี่ยนแปลงไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่หน่วยป้องกันรักษาป่า จป. 8 คลองแดงเริ่มที่จะเข้ามา จัดการกับทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด ซึ่งในขณะนั้นป่าเริ่มร่อยหรอลงรัฐ เริ่มที่จะเปลี่ยนแนวทาง โดยการใช้ยุทธศาสตร์ทางพื้นที่เข้าควบคุมอาณาเขตของป่าด้วยแผนที่ พื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติมีการประกาศเป็นพื้นที่กว้างขวางมาก ถึงแม้จะมีการประกาศเขตป่า สงวนแห่งชาติ แต่การให้สัมปทานการตัดไม้ก็ยังดำเนินต่อไป การออก พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในเนื้อหาคล้ายกันกับ พ.ร.บ.ป่าไม้ ฉบับแรก แต่กฎหมายฉบับนี้เริ่มมีข้อจำกัดเกี่ยวกับ เรื่องของการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่านั้นก็คือ การจำกัดเวลาการให้สัมปทาน การฟื้นฟูป่า การ กำหนดจำนวนพื้นที่การถือครอง ระยะเวลาในการถือครอง พืชที่ปลูกควรที่จะเป็นไม้ยืนต้น

หลังจากที่ใช้ทรัพยากรภายในป่ากันค่อนข้างจะเสรีมาโดยตลอด หลังจากที่มีการ ประกาศเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เริ่มมีเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้นำมาดูแลเรื่องของการทำไม้

การบุกเบิกที่ดินทำกิน ถึงแม้ว่ากฎหมายจะมีข้อจำกัดไว้ และได้บัญญัติบทลงโทษสำหรับผู้ที่ฝ่าฝืน แต่การนำเอาไปปฏิบัติจริงข้อจำกัดต่างๆ เป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งนายทุน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรีบเร่ง จากที่ไม่เคยสนใจในเรื่องของขนาดการถือครองที่ดินภายในเขตป่า ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจในพื้นที่ ด้วยการกรุยทางบอกอาณาเขตของการครอบครองไว้ โดยยังไม่ได้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ ซึ่งก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ที่ทำประโยชน์เท่านั้นถึงจะมีการครอบครองเป็นเจ้าของ ซึ่งก็มีในปริมาณไม่มากนัก นายทุนเร่งการตัดไม้เพราะมีข้อจำกัดทางด้านระยะเวลาของอายุสัมปทาน ป่าจึงถูกเปิดออกอย่างรวดเร็ว ในระยะเวลานี้ชาวบ้านพวา และบ้านเนินจำปาที่เคยทำมาหากินในป่าได้อย่างเสรีเริ่มมีข้อจำกัด

ดังนั้นพวกเขาต้องพยายามช่วยเหลือตัวเอง เพราะภายในป่าเริ่มมีข้อจำกัดทางกฎหมาย ประกอบกับทรัพยากรในป่าก็เริ่มร่อยหรอลง และไม่เพียงพอต่อการยังชีพอีกต่อไป การทำการเกษตรจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเกษตรเพื่อยังชีพเป็นเกษตรเพื่อการค้า มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก มีการนำที่ดินภายในป่าออกขายให้กับนายทุน และเกษตรกรที่พอจะมีทุน มีการรับจ้างถางไร่ เผาถ่าน ซึ่งในช่วงนี้ทรัพยากรป่าไม้ไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านอีกต่อไป พวกเขาต้องการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อทำการเกษตร ดังนั้นไม้ที่มีคุณค่าต่างๆ ที่ยังไม่ได้ขนาดจึงถูกตัดเผาทิ้งอย่างไร้ค่าจนเหลือพื้นที่โล่งเตียน พื้นที่ป่าถูกแทนที่ด้วยมันสำปะหลังแทนที่ เพราะเนื่องจากถ้าพื้นที่บริเวณใดยังมีสภาพของความเป็นป่า หรือยังไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็จะดำเนินการปลูกป่า ในระยะแรกๆ จะมีการเข้าจับกุมชาวบ้านแต่ก็จะตกลงกันในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ เพราะกฎหมายได้ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เพิ่มเติมที่ในการจัดการกับปัญหา

เมื่อป่าไม้ในพื้นที่ราบหมดลงเหลืออยู่แต่ในบริเวณที่เป็นภูเขาสูง ซึ่งการทำไม้ดำเนินการได้ยากเนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ในระยะเวลานี้บริเวณภูเขาด้านทิศใต้ของพื้นที่ได้มีการประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติโดยมี พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งมีข้อจำกัดไว้มากมายเกี่ยวกับการใช้พื้นที่บริเวณนี้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พ.ร.บ. ฉบับนี้เป็นข้อจำกัดของนายทุนที่แสวงหาผลประโยชน์จากป่าเป็นสำคัญ ส่วนชาวบ้านกฎหมายฉบับนี้ก็เป็นข้อจำกัดในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในป่าเช่นกัน ถึงแม้ว่าพื้นที่ที่เป็นภูเขาจะไม่มี ความเหมาะสมกับการทำการเกษตรชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชนก็ต้องใช้พื้นที่เป็นแหล่งหาของป่า อาหาร แต่บริเวณพื้นที่ราบริมภูเขาที่มีการบุกเบิกพื้นที่ทำกินอยู่ก่อน ได้มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับไปบนที่ดินทำกินของชาวบ้าน นำกร่อย เขาพัง จังหวัดระยอง และพวา จังหวัดจันทบุรี ซึ่งรัฐอ้างว่าก่อนที่จะเป็นอุทยานฯ พื้นที่บริเวณนี้ได้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติมาก่อน ซึ่งในช่วงระยะเวลานั้นยังไม่มีชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัย ในที่สุดชาวบ้านเป็นตัวละครบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า และเข้ามาอาศัยอยู่ภายในพื้นที่อุทยานฯ อย่างไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย แต่เจ้าหน้าที่ก็ยินยอมให้มี

การทำมาหากิน แต่มีเงื่อนไขว่าต้องไม่มีการบุกเบิกที่ดินเพิ่มขึ้นจากเดิม การเข้าไปในป่าจะต้องไม่มีการพกพาอาวุธ และต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางกฎหมายอย่างเคร่งครัด แต่กฎหมายก็ยังให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างเต็มที่ ดังนั้นความเข้มแข็งของกฎหมายจึงปรับเปลี่ยนไปตามผู้บริหารในระดับสูง

ในช่วงระยะเวลาของการประกาศเขตจัดการต้นน้ำในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาเพื่อทำการฟื้นฟูป่าพื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แต่ไม่มีการออกเป็นพ.ร.บ. มีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินภายในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละระดับโดยภายในพื้นที่ศึกษาอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3 4 และ 5 ตามลำดับดังรูปที่ 4.1 ซึ่งชาวบ้านที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ไม่ทราบข้อมูล และไม่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับการแบ่งเขตการใช้ที่ดินตามชั้นคุณภาพของกลุ่มน้ำดังกล่าว เพียงแต่พื้นที่ด้านทิศเหนือที่ติดกับชุมชนบ้านน้ำกร่อยและบ้านเขาพัง จังหวัดระยองเป็นที่ตั้งของหน่วยจัดการต้นน้ำประแสร์ ซึ่งป่าในบริเวณดังกล่าวเริ่มที่จะฟื้นตัวแล้ว ซึ่งก็เห็นเป็นขอบเขตอย่างชัดเจน ข้อจำกัดของการใช้ที่ดินสำหรับการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำนั้น ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากินภายในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองในแต่ละประเภท ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจ และไม่รู้เลยว่าที่ดินของตนอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ แต่การใช้ประโยชน์ในที่ดินของชาวบ้านไม่ได้ผิดกฎข้อบังคับของการจัดการชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เพราะการใช้ประโยชน์ในที่ดินส่วนใหญ่เป็นการปลูกไม้ยืนต้น ประเภทผลไม้ ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ ส่วนการปลูกพืชไร่ล้มลุกเริ่มลดน้อยลง แต่ก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง อีกทั้งภายในส่วนของพื้นที่ที่มีการฟื้นฟูป่าต้นน้ำก็ไม่มีการอยู่อาศัย หรือมีที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่ภายในขอบเขตของการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ จึงทำให้ข้อจำกัดสำหรับการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำจึงไม่ได้มีปัญหากับชาวบ้าน แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวบ้านที่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในป่าก็ไม่สามารถเข้าไปได้ เพราะเนื่องจากไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนักเพราะไม่มีความจำเป็นเหมือนก่อน อาชีพการเกษตรสร้างรายได้ให้ชาวบ้านจนไม่จำเป็นที่จะต้องเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอีกต่อไป

ในช่วงระยะเวลาต่อมาเมื่อมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในพื้นที่ด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านน้ำกร่อย บ้านเขาพัง จังหวัดระยอง และบ้านพวา บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี ภายในพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นภูเขาสูงชัน ซึ่งไม่เหมาะแก่การทำเกษตร และไม่มีที่ดินทำกินของชาวบ้านอยู่ภายในพื้นที่บริเวณดังกล่าว พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 จึงไม่ใช่ข้อจำกัดของชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องของการใช้ประโยชน์ในที่ดิน เว้นแต่ผู้ที่ล่าสัตว์เป็นอาชีพ ซึ่งภายในชุมชนทั้ง 4 ชุมชนก็มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น มีแต่ผู้ที่ต้องการล่าเพื่อความสนุกสนาน และล่าเพื่อนำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน ซึ่งก็เป็นสัตว์เล็ก ๆ เช่น กระต่ายป่า ไก่ป่า หมูป่า กระรอก กระตัก นก เป็นต้น แต่สิ่งที่เป็นข้อจำกัดไม่ใช่กฎหมาย แต่เป็นเรื่องของการ

เข้าทำลายพืชผลทางการเกษตรของสัตว์ป่า ซึ่งทำให้ชาวบ้านต้องมีการจำกัดการปลูกพืชภายในที่ดิน โดยเฉพาะภายในพื้นที่ดินที่ใกล้กับแหล่งหากินของสัตว์ป่าเช่น บริเวณเชิงเขาที่ติดกับพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท และพื้นที่บริเวณบ้านเขาพัง จังหวัดระยอง ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศที่มีความใกล้ชิดกับแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านั้นก็คือ อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซึ่งสัตว์ป่าใช้เป็นเส้นทางเดินเชื่อมต่อกันของผืนป่าทั้งสอง การปลูกพืชจะต้องหลีกเลี่ยงชนิดของพืชที่สัตว์ป่ากิน และสำหรับพืชที่ปลูกไปแล้วต้องมีการระวังเกี่ยวกับการเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตรของสัตว์ป่าเป็นพิเศษ จนกระทั่งเกิดการตายของช้างภายในพื้นที่ของชาวบ้านแต่เป็นการตายนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่อยู่ภายในเขตของอุทยานแห่งชาติ และป่าสงวนแห่งชาติที่มีข้อกำหนดของกฎหมาย สำหรับการลงโทษผู้ที่ทำลายทรัพยากรซึ่งหมายรวมถึงสัตว์ป่าด้วย

4.2.2 เจ้าหน้าที่ของรัฐ

สำหรับด้านข้อจำกัดด้านเจ้าหน้าที่รัฐที่ส่งผลต่อการต่อรองของชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่เขตหวงห้าม และคุ้มครอง และอนุรักษ์ได้สำเร็จหรือบรรลุตามเป้าหมาย ทั้งนี้เนื่องจาก เจ้าหน้าที่รัฐในระดับชุมชน มีฐานะความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างอึดอัด และยังไม่ได้รับสวัสดิการที่เต็มที่ โดยเฉพาะเรื่องของเงินเดือน ซึ่งได้น้อยมากไม่เพียงพอกับค่าครองชีพ และบางครั้งก็ได้รับช้ำมาก ทำให้เขาเหล่านั้นไปหาผลประโยชน์จากชุมชน ด้วยการลดหย่อนความเข้มงวด ด้วยการให้สมาชิกชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่เขตหวงห้ามดังกล่าวได้ไม่มากนัก ยิ่งกว่านั้นลูกหลานสมาชิกชุมชนบางคน ในบางชุมชนมีโอกาสดีกว่าคนอื่นในการได้รับคัดเลือกเข้าทำงานหรือเป็นแรงงานทุกครั้งเมื่อโอกาสมาถึง ลักษณะเช่นนี้น่าจะมีส่วนสำคัญที่ชุมชนยังขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรเชิงอนุรักษ์จากภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ลักษณะนี้น่าจะเป็นเหตุผลอีกข้อหนึ่งที่ชุมชน ทำการต่อรองโดยไม่เข้าใจถึงผลกระทบที่จะมาถึงตนและลูกหลานจากการที่ทรัพยากรถูกทำลาย หรือถูกใช้โดยขาดมาตรการอนุรักษ์

การทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ปรับเปลี่ยนไปเป็นการเฝ้าระวังทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดภายในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองไม่ได้ช่วยทำให้ความร่อยหรอของทรัพยากรลดน้อยลงได้ เพราะผู้ที่เฝ้าระวังไม่เคยทราบถึงสถานการณ์ของทรัพยากรอย่างแท้จริง การที่สัตว์ป่าออกมาหากินภายนอกพื้นที่ป่าเป็นเพราะป่าที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์เสื่อมโทรมจนไม่สามารถที่จะหากินต่อไปได้ หรือภายนอกพื้นที่ที่เคยเป็นป่าปรับเปลี่ยนไปเป็นชุมชนเคยเป็นเส้นทางเดินของสัตว์ป่ามาก่อน หรือสัตว์ป่าที่ออกมาหากินนอกป่าโดยเฉพาะช้างเป็นสัตว์ที่เคยถูกมนุษย์เลี้ยงดูแล้วนำมาปล่อยเข้าสู่ป่า หรือน้ำในลำธารที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต แต่ปัจจุบันน้ำเหล่านั้นเหลืออยู่น้อยลง และแห้งขอดเนื่องจากป่าต้นน้ำขาดความอุดมสมบูรณ์ หรือชาวบ้านที่อยู่ต้นน้ำนำไปใช้จนไม่

สามารถที่จะไหลลงไปยังพื้นที่ท้ายน้ำได้ ซึ่งเรื่องราวต่างๆ ขาดการศึกษาวิจัยที่เป็นกลาง และ ประกอบกับการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ยังยึดติดอยู่กับความเชื่อแบบเก่าที่ชาวบ้านเป็นผู้ทำลายป่าจน ลืมนึกไปว่าชาวบ้านในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไป พวกเขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงป่าอีกต่อไป และเจ้าหน้าที่ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่หวงห้ามและคุ้มครองไม่เคยปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการทรัพยากร ถึงแม้ภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจะเสื่อมโทรมจนไม่หลงเหลือสภาพของความเป็นป่าอีกต่อไป แต่เจ้าหน้าที่ก็ยังใช้กฎหมายในการหาผลประโยชน์กับ ต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูกขึ้นด้วยแรงงานของชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน และเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วน ร่วมซ้ำยังมีการขัดขวางในการปลูกพืชบางชนิดที่เป็นไม้หวงห้าม แต่พอต้นไม้เหล่านั้นถูกตัด กลายเป็นไม้ที่เกิดจากการปลูก ซึ่งไม่ได้เป็นไม้ป่า เพียงแต่ปลูกอยู่ในพื้นที่ของชาวบ้านที่เคย เป็นป่า และอยู่ในเขตหวงห้าม และคุ้มครอง เจ้าหน้าที่ใช้กฎหมายป่าไม้เข้าหาผลประโยชน์จากไม้ ที่ชาวบ้านปลูกโดยไม่ต้องลงทุนลงแรง ซึ่งปัจจุบันกฎหมายป่าไม้ไม่ทำให้ความชอบธรรมเกี่ยวกับ เรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบางอย่างลดน้อยลงโดยเฉพาะ ที่ดิน ไม้ที่ปลูก สัตว์ป่า และ ทรัพยากรน้ำ เพราะเจ้าหน้าที่ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ให้ไปตามยุคสมัยที่มีการ เปลี่ยนแปลง เมื่อเปรียบเทียบกับชาวบ้านที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่าง จำกัดภายในพื้นที่อนุรักษ์ไปแล้ว

4.2.3 แนวความคิดการแยกคนออกจากป่า

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าการป้องกัน รักษาป่าเป็นไปในลักษณะของการ ประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และการเพิ่มอัตราค่าถึงเจ้าหน้าที่และการออกกฎหมายควบคุม ซึ่งมีพื้นฐาน ความคิดว่า “คนคือศัตรูของป่า” จึงต้องมีการกีดกัน หรืออพยพโยกย้ายคนให้ออกไปจากพื้นที่ป่า เพราะกิจกรรมของคนเป็นสาเหตุของการทำให้ป่า สัตว์ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ ถูกทำลาย แต่ถ้านำแนวความคิดเรื่องของวาทกรรมมาวิเคราะห์จะพบมุมมองใหม่ว่า แท้ที่จริงแล้วการแยก คนออกจากป่าเป็นการใช้ป่าเป็นสัญลักษณ์ สำหรับแยกคนออกจากทรัพยากร เพราะเนื่องจาก ปัญหาเรื่องของการเสื่อมโทรม และความร่อยหรอปรากฏให้เห็นชัดขึ้นเรื่อยๆ และภายในป่าก็ยัง ประกอบไปด้วยทรัพยากรต่างๆ มากมายทั้ง ต้นไม้ ของป่า น้ำ แร่ธาตุ สัตว์ป่า และที่ดินที่เป็นเช่นนี้ ก็เพื่อให้เกิดการสร้างกฎเกณฑ์ และข้อปฏิบัติให้กับกลุ่มคนที่เข้าไปใช้ทรัพยากร โดยนำเรื่อง ของป่ามาสร้างเป็นภาพตัวแทน เพื่อให้รัฐสามารถเข้าควบคุมทรัพยากรที่เหลืออยู่อย่างจำกัด โดย การเข้าครอบครองเป็นเจ้าของ การจัดการป่าเปลี่ยนจาก “คนต้องพึ่งพิงป่า” กลายเป็น “คนทำลาย ป่า” เพราะจากการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าลดลงจนถึงขั้นวิกฤตก็เพราะการใช้ประโยชน์จากกลุ่มคน ชนชั้นรากหญ้าจึงเป็นตัวละครสำคัญในการทำลายป่า ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมักพบ

ชาวบ้านอยู่อาศัยภายในพื้นที่ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นป่าโดยไม่ได้มีการสอบถาม และชาวบ้านก็มักจะ ไม่ให้ความร่วมมือเพราะเนื่องจากความกลัวถูกจับกุมเลยไม่มีโอกาสได้บอกเล่าเรื่องราวที่แท้จริง ทำให้สาเหตุของการสูญเสียพื้นที่ป่านั้นมุ่งตรงไปที่ชาวบ้านโดยไม่มี การแยกแยะ ดังนั้นการออก กฎหมายป่าไม้ในแต่ละฉบับจึงมุ่งไปที่การควบคุมพฤติกรรม และกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรของ ชาวบ้านและเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มคนที่ป็นนายทุนดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา ภายในพื้นที่ศึกษาโดยเฉพาะที่ตั้งของหมู่บ้านพวา และบ้านเนิน จำปาจะมีการเลือกปฏิสัมพันธ์กับนายทุนที่สัมปทานการทำไม้ สำหรับชาวบ้าน เจ้าหน้าที่มักจะเข้า จับกุมทันทีโดยไม่ต้องมีการอธิบาย เพราะเนื่องจากกฎหมายได้ให้อำนาจไว้อย่างเต็มที่ในการ จัดการกับชาวบ้านที่บุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า แต่แนวความคิดการแยกคนออกจากป่ากลับไม่ ประสบผลสำเร็จ ภายในพื้นที่ศึกษามีชุมชนเกิดขึ้นถึง 4 ชุมชน (น้ำกร่อย เขาพัง พวา จังหวัดระยอง เนินจำปา จังหวัดจันทบุรี) ด้วยกัน นอกจากการกีดกันจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้วยังพบว่า มีการใช้ แนวความคิดเรื่องของพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดการแยกคนออกจากพื้นที่ป่าได้ชัดเจนมากที่สุด โดยการนำเอาแผนที่มาใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งแยกพื้นที่ป่าให้เป็น เขตป่าสงวนแห่งชาติ เขต อุทยานแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารัฐเริ่มหิบบก แนวความคิดเรื่องของพื้นที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกป่าก่อน หลังจากนั้นก็แบ่งแยกการเข้าใช้ ประโยชน์ของกลุ่มคนในการเข้าถึงทรัพยากร โดยการกำหนดอาณาเขตที่สงวนไว้ เพื่อเป็นพื้นที่ อนุรักษ์สำหรับใช้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และมีการจัดการกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในขอบเขตอย่าง เข้มงวด โดยมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้รับความเดือดร้อนจากกฎและข้อบังคับ การ ไถพรวน ขุดสระน้ำ ตัดไม้ยางและผลไม้อายุ การเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่อนุรักษ์ การก่อสร้างบ้านเรือน กระทำไม่ได้กิจกรรมต่างๆ อย่างจะต้องผ่านการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ใน ระดับสูงก่อนเสมอ

อย่างไรก็ตาม กฎถูกลดหย่อน โดยเจ้าหน้าที่ผู้ที่คอยควบคุมความเข้มแข็งของกฎหมาย ที่ใช้ในการควบคุมภายในพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติในอดีตจึงกลายเป็นชุมชนที่ล้อมรอบเขตหวง ห้ามและคุ้มครองในแต่ละประเภทเอาไว้ และตราบไคที่รัฐพยายามแยกคนออกจากป่าด้วยกฎหมาย เขตแดน และการเฝ้าระวังจากเจ้าหน้าที่ พื้นที่ป่าก็จะไม่สามารถฟื้นคืนขึ้นมาได้โดยง่าย ความ สมบูรณ์ของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพภายในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองก็จะยัง ได้รับความกระทบ เพราะการไม่ยอมรับการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นทางการของชุมชน การใช้ ประโยชน์จากป่าไม้ได้หมดไป การเผาถ่าน ตัดไม้ เก็บหาของป่า ล่าสัตว์ ยังคงดำเนินอยู่เช่นเดิม แต่ มีการปรับเปลี่ยนจากการตัดไม้ภายในป่ามาเป็นการทำไร่นาสวนผสม การใช้ไม้ก็ได้จากไม้ที่ปลูก ขึ้นภายในที่ดินที่เคยเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่มีชาวบ้านจับจองเป็นเจ้าของแบบไม่เป็นทางการ และ

ภายในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครอง ชาวบ้านก็ยังมีกรเข้าป่าล่าสัตว์ เก็บหาของป่าเหมือนเดิม จนกระทั่งทรัพยากรที่สามารถสร้างมูลค่าทางการค้าได้หมดไปชาวบ้านจึงเลิกเข้าป่าไปเป็นบางส่วน แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่ยังพยายามล่องล่ำเข้าไปในป่าลึกเพื่อตัดไม้หอมโดยสังเกตได้จากกร สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องพบว่า ในช่วงปี พ.ศ.2542 – 2545 ยังมีการตรวจพบร่องรอยการตัดไม้หอมภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แต่ปัจจุบันนี้ไม่พบเนื่องจากไม้หอมที่มีแก่นที่เป็นที่ต้องการของตลาดได้หมดป่าไปแล้ว และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านจะเห็นได้ว่า พวกเขาไม่ได้เข้าป่าอีก เพราะทรัพยากรที่มีมูลค่าหมดสิ้นไปแล้ว ทั้งกล้วยไม้เหลืองจันทบูรณ์ มะพร้าวสีดา กฤษณา สารอง หวาย เร่วหอม ส่วนทรัพยากรสัตว์ป่ายังถูกรักษาอยู่อย่างต่อเนื่องด้วยป็นผูก

ไม่มีการลาดตระเวนตรวจตรา และเฝ้าระวังจากเจ้าหน้าที่ ถึงแม้ว่าภายในพื้นที่ศึกษาจะประกอบไปด้วยหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ หน่วยป้องกันและปราบปราม หน่วยต้นน้ำ รวมหน่วยงานที่ทำงานอยู่ภายในพื้นที่ทั้งสิ้น 5 หน่วย และยังมีทหารพรานเข้าร่วมอีก การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่เป็นทางการก็ยังคงดำเนินต่อไป และจะมีวิธีการนำเอาทรัพยากรใหม่ๆ ที่มีคุณค่าออกมาจากพื้นที่ป่าเสมอ ซึ่งในปัจจุบันกระแสของการใช้พืชสมุนไพรมาเป็นส่วนประกอบของเครื่องสำอาง ยารักษาโรค หน่วยงานภาครัฐเริ่มมีการส่งเสริมให้มีการศึกษา และดูงานทำให้ชาวบ้านได้เข้าไปในป่าอีกครั้งหนึ่งอย่างเป็นทางการ เพื่อที่จะเรียนรู้เชิงประจักษ์ หลังจากนั้นก็มีการนำกล้าไม้ที่มีสรรพคุณทางยามาเพาะขยายพันธุ์ เพื่อที่จะปลูกไว้ใช้ภายในบ้าน แต่ก็มีตลาดรับซื้อทำให้ชาวบ้านภายในป่านำกล้าไม้หรือส่วนต่างๆ ของพืชที่มีสรรพคุณทางยาออกมาขาย แต่ภายในพื้นที่หวงห้าม และคุ้มครองที่มีข้อจำกัดตั้งแต่การก้าวเข้าไปก็ต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อน ซึ่งการขออนุญาตในแต่ละครั้งจะมีความยากลำบาก แต่ถ้าจะให้หน่วยงานภาครัฐที่เป็นเจ้าของพื้นที่ยินดีให้ความร่วมมือก็จะต้องขอผ่านไปในนามขององค์กรเอกชนทำให้ชาวบ้านเกิดการเข้าถึงทรัพยากรและนำกล้าไม้ออกมาจากป่าอย่างไม่เป็นทางการ และเนื่องจากการเข้าออกพื้นที่อนุรักษ์มีความเสี่ยงต่อการถูกจับกุมการเข้าไปในแต่ละครั้งจึงนำ กล้าไม้ และเมล็ดพันธุ์ ออกมามากเป็นพิเศษ

เนื่องจากภายในพื้นที่ยังคงมีข้อจำกัดเรื่องของไม้หวงห้ามบางชนิดที่ไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีไว้ครอบครองเป็นเจ้าของ และกฎหมายยังไม่มีการปรับเปลี่ยนทำให้พันธุ์พืชเหล่านั้นไม่ได้รับการขยายพันธุ์เพิ่มเติม และรัฐยังไม่เริ่มต้นที่จะเข้าครอบครองทรัพยากรจากการใช้ป่าเป็นสัญลักษณ์ และแนวความคิดการฟื้นฟูป่าให้เป็นป่าดั้งเดิมแบบที่บริสุทธิ์ไม่มีคนเข้าไปอยู่อาศัย ชาวบ้านก็ยังคงต้องพยายามกำจัดป่าออกจากพื้นที่ เพราะถ้าปล่อยให้ป่ายังอยู่ หรือมีการปลูกป่ารัฐก็จะอ้างสิทธิในการครอบครองพื้นที่ และขับไล่ชาวบ้านออกไปโดยอ้างว่าชาวบ้านไม่ได้นำพื้นที่ไปใช้ประโยชน์ ถึงแม้ปัจจุบันยังมีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น และการพยายามให้ชาวบ้านได้เข้า

มามีส่วนร่วมแต่ไม่มีการแก้กฎหมาย และกติกาบางอย่าง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะรัฐเลือกสรรกิจกรรมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเช่น การดับไฟป่า การปลูกป่า แต่เมื่อได้ป่าคืนมาแล้วหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม และยังอ้างสิทธิในการดูแลและควบคุมการใช้ประโยชน์โดยการกีดกันชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ป่าอย่างถาวรอีกด้วย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังพยายามหาวิธีการที่จะทำให้ชุมชนของตนเป็นชุมชนที่มีการอนุรักษ์ป่าให้รัฐเห็น จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่ากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรเอกชน แต่บางชุมชนก็จะเข้าร่วมเฉพาะที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้นเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะองค์กรเอกชนที่เข้ามาในพื้นที่ชอบใช้ชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการหาเงินให้กับองค์กร โดยที่ชาวบ้านไม่ได้รับผลตอบแทน ซ้ำยังถูกคุกคามจากภาครัฐจากสื่อที่ออกไปทำให้สังคมมองชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเป็นผู้ที่บั่นทอนความสมบูรณ์ของป่า และชุมชนก็เริ่มตระหนักแล้วว่า การที่พวกเขาจะอยู่ภายในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างเปิดเผย และจะไม่ถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เข้ากับวัตถุประสงค์ที่รัฐต้องการ มีการทำไร่นาสวนผสมแทนการปลูกมันสำปะหลัง และมีการหลีกเลี่ยงการทำกราดกรรม ให้ความสนใจและเข้าร่วมกับกิจกรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเต็มที่ และชาวบ้านก็ใช้กิจกรรมเหล่านั้นสร้างภาพตัวตนของชุมชนยุคใหม่ที่อนุรักษ์ป่า และสามารถอยู่อาศัยภายในพื้นที่ป่าโดยไม่ต้องพึ่งพิงป่า เพราะพวกเขามีรายได้พอที่จะเลี้ยงชีพจากสินค้าที่ได้มาจากพืชผลการเกษตรที่พวกเขาใช้แรงงานในการปลูกและดูแลรักษา ชาวบ้านเริ่มมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และพื้นที่ป่าก็จะไม่ถูกคุกคามอีกต่อไป และพวกเขาก็จะสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งนั่นก็เป็นความจริง เพราะจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านน้ำกร่อย เขาพัง จังหวัดระยอง และ บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรีพบว่าพวกเขามีรายได้จากแหล่งอื่นที่มากกว่าการเข้าไปในป่าเพื่อหาของป่ามาขายชาวบ้านใน 3 ชุมชนนี้จึงเลิกพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าโดยตรงแล้ว และมีแนวโน้มของการอนุรักษ์ป่าไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เพราะถ้ามีป่าพื้นที่การเกษตรก็จะไม่ประสบปัญหาภัยแล้ง ฝนก็จะตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งที่เป็นเช่นนี้จะเห็นถึงปรากฏการณ์ใหม่ที่ชุมชนที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์พยายามแยกตัวออกจากป่า แต่ไม่ใช่การย้ายออกจากพื้นที่ไป

สำหรับชุมชนบ้านพวา การพึ่งพิงป่ายังคงมีอยู่ เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา ยังคงแร้นแค้น และค่อนข้างยากจนกว่าชุมชนที่กล่าวไปแล้ว ชาวบ้านยังคงมีความต้องการที่จะใช้ประโยชน์จากป่าอยู่ นั่นคือการนำน้ำที่อยู่ภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติมาทำน้ำประปาภูเขาและการเข้าไปเก็บหาของป่าอย่างไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ชุมชนยังถูกองค์กรเอกชนเข้าแทรกแซงในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยการนำเอาเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์สายหรือกวยที่เดิมเคยใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรงแบบไม่เป็นทางการมาสร้างกระแสของการปรับเปลี่ยนชุมชนให้กลายเป็นชุมชนที่

อนุรักษ์ทรัพยากรตามกระแสหลักที่รัฐใช้สำหรับการอนุรักษ์ ซึ่งชาวบ้านเองก็พยายามที่จะปรับเปลี่ยน แต่มีนัยยะของความต้องการใช้ทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์ดั้งเดิมและพยายามที่จะใช้การมีส่วนร่วมในการปลูกสร้างสวนป่า ทำโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่า ทั้งนี้ก็เพื่อการพลิกบทบาทของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้เป็นรูปธรรมที่สามารถพิสูจน์ และเป็นที่ยอมรับให้กับบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่เข้าไปสัมผัสกับวิถีชีวิตของพวกเขา แต่จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแล้วพบว่า เจ้าหน้าที่กำลังจับตามองพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มตัวอย่างอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะไม่เคยพบเห็นชาวบ้านในขณะที่เข้าไปยังพื้นที่ป่าอนุรักษ์แต่ก็สามารถทราบได้จากการเข้าไปสอดแนมภายในหมู่บ้าน และพบกล้าไม้ ต้นไม้ป่าที่นำออกมาจากป่า แต่ก็ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่านำมาจากป่าบริเวณไหน ซึ่งชาวบ้านก็จะอ้างว่านำมาจากป่าที่อยู่บริเวณภูเขาตรงกลางของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของหน่วยป้องกัน และนอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความต้องการที่จะปลูกกล้าไม้บางชนิดในที่ดินของตนเองที่อยู่ภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อที่จะใช้ประโยชน์แต่ก็ไม่ได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพราะเป็นการผิดกฎหมาย

จากปรากฏการณ์เช่นนี้ก็แสดงว่า ชาวบ้านพวยังคงต้องการที่จะใช้ประโยชน์จากป่า และพึ่งพิงป่าโดยตรง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ยังมีแนวความคิดว่า ถ้ามีป่าก็จะต้องไล่ชาวบ้านออกไปแล้วยึดพื้นที่คืนมาให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร โดยไม่สนใจเรื่องของความชอบธรรมหรือการปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท ความพยายามแยกคนออกจากป่าของภาครัฐยังคงดำเนินอยู่ และมีแนวโน้มว่าจะประสบความสำเร็จ เพราะทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้หมดสิ้นไปพร้อมกับความหลากหลายทางชีวภาพและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศไปพร้อมๆ กัน จากการเข้าถึงอย่างไม่เป็นทางการ ถึงแม้ชุมชนบ้านพวยจะพยายามที่มีการพัฒนาประปาภูเขา ซึ่งอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ แต่ปัจจุบันรัฐได้ขุดบ่อบาดาลขึ้นในพื้นที่และอีกไม่นานก็จะมีการพัฒนาประปาหมู่บ้านโดยใช้น้ำจากบ่อบาดาล ซึ่งไม่มีข้อจำกัด และชุมชนก็จะมีการแยกออกจากป่าอย่างถาวรแต่ไม่ใช่การอพยพออกจากพื้นที่หวงห้ามและคุ้มครอง แต่จะด้วยเหตุผลที่ว่าชุมชนไม่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรที่อยู่ภายในพื้นที่ป่าอีกต่อไป เนื่องทรัพยากรที่มีมูลค่าพอที่ชาวบ้านจะนำไปขายเพื่อเป็นรายได้หมดสิ้นไป ประกอบกับชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากพืชผลทางการเกษตร และความเสียดต่อการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ ซึ่งไม่คุ้มค่ากับของป่าที่หามาได้ และเมื่อการเกษตรมีการปรับเปลี่ยนตามระบบตลาดก็จะส่งผลถึงชีวิตของสัตว์ป่าก็จะถูกคุกคามน้อยลง เพราะภายในพื้นที่ไม่มีพืชผลทางการเกษตรที่สัตว์ป่าสามารถที่จะบริโภคได้ ซึ่งสัตว์ป่าก็จะไม่ออกมาสร้างความเสียหายให้กับพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน

4.2.4 การประกาศเขตพื้นที่หวงห้าม คุ้มครอง และอนุรักษ์

จากพัฒนาการของพื้นที่ที่ผ่านมาเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ภายในพื้นที่ศึกษามีการประกาศเขตอนุรักษ์มากมายหลากหลายประเภท แต่ถ้านำแผนที่ของเขตอนุรักษ์ในแต่ละประเภทมาศึกษาอย่างละเอียดจะพบว่า ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์มีการคาบเกี่ยว และทับซ้อนกันด้วยเขตของการจัดการต้นน้ำ โดยมีการแบ่งชั้นคุณภาพลุ่มน้ำและมาตรการการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำไว้ 5 ชั้น คุณภาพด้วยกันโดยคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 1A จะทับซ้อนไปบนพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติและพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2 3 4 และ 5 ก็จะทับซ้อนไปบนเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่บางส่วนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้ง 2 แห่งซึ่งทำให้พื้นที่ของเขตอนุรักษ์มีการเชื่อมติดต่อกันด้วยเขตจัดการต้นน้ำ ส่วนมาตรการการใช้ที่ดินภายในเขตลุ่มน้ำให้อ่านจากหน่วยงานที่เป็นเจ้าของในการดูแลและจัดการถ้าพื้นที่เกิดปัญหา อีกทั้งมาตรการยังระบุไว้อย่างชัดเจนถึงลักษณะพิเศษ และความเหมาะสมของการใช้ที่ดินภายในแต่ละชั้นคุณภาพ สำหรับชาวบ้านแล้วไม่ได้ให้ความสนใจและไม่มีความเข้าใจในการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งถ้าทำการศึกษาในรายละเอียดแล้วการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และการมีมาตรการเกี่ยวกับเรื่องของการใช้ที่ดินเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์สำหรับชาวบ้านเนื่องจากภายในเขตของชั้นคุณภาพลุ่มน้ำมีการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ ซึ่งก็เป็นโอกาสอันดีที่ชาวบ้านจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ แต่ไม่เป็นเช่นนั้นการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำอยู่ภายใต้ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีกฎหมายห้ามและไว้อย่างชัดเจน ตลอดจนการใช้ประโยชน์ที่ดินยังต้องมีมาตรการของการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ถูกต้องตามหลักวิชาการอีกด้วย

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ถ้านำทฤษฎีการเข้าถึง แนวความคิดเรื่องของการจัดการความขัดแย้ง และแนวความคิดเรื่องของการวาทกรรมวิเคราะห์ ประกอบเข้ากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่และชุมชนจะทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ และการลดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรง โดยการนำเอาเรื่องของพื้นที่ต้นน้ำมาให้ความสำคัญและลักษณะพิเศษของพื้นที่โดยใช้หลักการทางคณิตศาสตร์ได้แก่ ความลาดชัน ความสูง เป็นต้นมาสร้างความน่าเชื่อถือ แต่จากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนก็จะพบว่า ชาวบ้านได้มีการแบ่งชั้นคุณภาพของการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ไว้แล้ว การบุกเบิกที่ดินทำกินชาวบ้านจะไม่เลือกพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงหรือพื้นที่ที่เป็นภูเขา หรือเนินเขาเนื่องจากไม่เหมาะสมกับการปลูกพืชไร่ แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนการเกษตรตามระบบตลาด เมื่อมีการปลูกไม้ผลและยางพารา พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมเหล่านั้น ได้ถูกบุกเบิกเพิ่มเติมแต่ก็ไม่มากนัก เพราะพื้นที่เริ่มมีข้อจำกัดทั้งความลาดชัน การลงทุนที่สูง และเสี่ยงต่อการถูกเจ้าหน้าที่จับกุมเนื่องจากยังมีสภาพความเป็นป่า ดังนั้นชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำจึงต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งแต่เดิมเคย

เป็นป่าที่ยังคงอยู่ภายใต้ขอบเขตของป่าสงวนแห่งชาติที่มีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ และพื้นที่เพื่อการเกษตรภายในชุมชนมีชาวบ้านเข้ายึดครอบครองทำการเกษตรโดยไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องของการแบ่งเขตการใช้ที่ดินมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งรัฐไม่อาจที่จะแก้ไขปัญหาได้ จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่และชุมชนที่ผ่านมาพบว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านอยู่อย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็น การเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ป่า กรรมสิทธิ์ในที่ดิน และทรัพยากรน้ำ การประกาศเขตจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นเสมือนการลดความตึงเครียดในเรื่องของการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่อยู่ภายใต้พื้นที่อนุรักษ์ให้เกิดการยืดหยุ่นได้ด้วยการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 3 4 และ 5 การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ก็เป็นการทำสวนผลไม้ งามพารา พืชไร่ และนาข้าว มีความสอดคล้องกับมาตรการการใช้ประโยชน์ในที่ดิน จากเดิมที่ยังไม่มีการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ พื้นที่ของชุมชนยังคงอยู่ในเขตของป่าอนุรักษ์ และป่าเศรษฐกิจที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมุ่งไปที่การอพยพชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ และเร่งการฟื้นฟูพื้นที่ให้เป็นป่าดั้งเดิม ตลอดจนมีการส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาปลูกสร้างสวนป่า ชะลอการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีการตรวจตราพื้นที่ให้เป็นไปตามกฎอยู่เสมอ และการจัดตั้งหน่วยป้องกันรักษาป่าให้กระจายอยู่รอบพื้นที่ แนวทางในการดำเนินงานในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะแนวทางการจัดการพื้นที่มุ่งไปที่การใช้กฎหมายเพื่อที่จะป้องกันป่าที่มีอยู่เดิม และเร่งฟื้นฟูให้ป่าเกิดขึ้นใหม่เพื่อให้พื้นที่ป่ามีเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยไม่ได้พิจารณาถึงสมรรถนะของพื้นที่ และมาตรการการใช้ที่ดินที่เหมาะสม ซึ่งชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่ตระหนักและพิจารณาถึงมาโดยตลอดชาวบ้านไม่เคยบุกเบิกพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการปลูกพืช ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นมักจะเป็นภูเขาสูงหรือพื้นที่ที่มีความลาดชัน ดินมีหิน และถ้าสังเกตจะพบว่าพื้นที่เหล่านั้นยังคงความเป็นป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารไม่มีชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกเพื่อทำการเกษตร

นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ในที่ดินมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกฎข้อบังคับตลอดมาซึ่งรัฐไม่เคยให้ความสนใจ ถึงแม้ภายในพื้นที่จะมีการประกาศเขตหวงห้ามและคุ้มครองเพิ่มเติมตามลำดับ แต่ชาวบ้านก็ยังคงอยู่อาศัยภายในพื้นที่เดิมที่เคยอยู่ ถึงแม้ว่าพื้นที่จะกลายเป็นพื้นที่หวงห้ามและคุ้มครองไปแล้วก็ตาม และรัฐก็ไม่สามารถที่จะอพยพชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ไปได้ ถึงแม้จะพยายามใช้เรื่องของระยะเวลาในการอยู่อาศัยหลังจากการประกาศเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม แต่พื้นที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งชาวบ้านกลายเป็นผู้ที่อยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ การประกาศเขตต้นน้ำ และการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การที่พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเคยเป็นป่าสงวนแห่งชาติปรับเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่

หวงห้ามและคุ้มครองในแต่ละประเภท ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น เพราะหลังจากที่มีการกำหนดขอบเขตที่แน่นอนก็มีการกำหนดกฎระเบียบสำหรับชุมชนที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ด้วย เครื่องหมายเขตแดนถูกปักให้เห็นอย่างชัดเจนทำให้การบุกรุกที่ดินป่านุรักษ์หมดสิ้นลงการเข้าไปเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ต้องมีความระมัดระวังเพราะมีเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราอยู่ การใช้ประโยชน์ในที่ดินมีการทำไร่นาสวนผสมเพิ่มมากยิ่งขึ้นในชุมชนทั้ง 4 ทั้งนี้ก็เพื่อลดการเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในป่านุรักษ์ และเพื่อจะลดการทำเขตรกรรรมภายในพื้นที่เพราะเสี่ยงต่อการถูกจับกุม เนื่องจากการผิดกฎระเบียบที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้วางไว้

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้สำหรับการอยู่อาศัยภายในพื้นที่เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อป่านุรักษ์ จนรัฐไม่สามารถที่จะจับไล่ชาวบ้านออกไปได้ เพราะชาวบ้านไม่ได้ทำผิดกฎ กติกาที่รัฐได้วางไว้ จนกระทั่งมีการตายของช้างป่าจากอุบัติเหตุถูกไฟฟ้าช็อตภายในพื้นที่ของชุมชนบ้านเขาพัง จังหวัดระยอง บ้านเนินจำปา จังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นเป็นต้นมาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มมีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องของพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง และนำเรื่องของช้างป่ามาสร้างเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นภาพของป่าในอดีตที่เป็นผืนใหญ่ติดต่อกัน และปัจจุบันกลายเป็นชุมชนกันเอาพื้นที่ป่าไว้ สัตว์ป่าที่เคยออกหากินข้ามไปมาระหว่างป่าต้องได้รับความเดือดร้อนจนเกิดการสูญเสียชีวิต หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรเอกชนมีความต้องการที่จะเชื่อมผืนป่าให้ติดต่อกัน นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่จะผนวกพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา – เขาวงกตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนเข้าด้วยกัน การต่อสู้กำลังจะเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่งระหว่างรัฐกับชุมชนซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจับตามองอย่างใกล้ชิด ชุมชนที่ได้รับผลกระทบเริ่มมีการเคลื่อนไหว บางชุมชนก็เปิดโอกาสให้องค์กรเอกชนเข้าแทรกแซงเพื่อทำให้กิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องของการอนุรักษ์เกิดขึ้นภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่วนบางชุมชนก็หลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์กับองค์กรเอกชนมุ่งให้ความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

ถึงแม้ว่าภายในพื้นที่จะมีเขตอนุรักษ์ที่หลากหลายและซ้อนทับกันไปมา ชุมชนก็จะไม่ได้รับผลกระทบหรือเป็นข้อจำกัดมากนัก เพราะชาวบ้านเลือกที่จะทำตามกฎระเบียบที่เจ้าหน้าที่ได้วางไว้ให้ปฏิบัติ พร้อมกับหลบหลีกและหลีกเลี่ยงเจ้าหน้าที่ ในขณะที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่านุรักษ์อย่างไม่เป็นทางการ และลดความถี่ในการเข้าป่าลงเรื่อยๆ เพราะผลผลิตที่ได้จากการทำไร่นาสวนผสมมีเพียงพอสำหรับเลี้ยงชีพ ส่วนในเรื่องของสัตว์ป่าโดยเฉพาะปัญหาเรื่องของช้างป่าที่ออกมาหากินในพื้นที่ของชาวบ้าน และเดินไปมาระหว่างป่านั้นก็กำลังจะถูกแก้ไขด้วยระบบตลาด เพราะราคาผลไม้ตกต่ำ มันสำปะหลังถูกสัตว์ป่ารบกวน และปัจจุบันยางพาราที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นพืชที่มีอนาคตกำลังเข้ามาแทนที่พืชอื่นๆ เกษตรกรรายย่อยเริ่มหันมาปลูกยางพาราซึ่งช้างไม่กิน

หรือทำลายในขณะที่ต้นเจริญเติบโตเต็มที่ แต่ระหว่างที่ต้นยางพารายังเล็กอยู่และมีการปลูกไม้ผล ล้มลุกแซมก็จะได้รับความเสียหายบ้างเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ในอนาคตปัญหาเรื่องของสัตว์ป่า ทำลายพืชผลทางการเกษตรก็จะหมดไป และพื้นที่ป่าก็จะกลับคืนมาอีกครั้งแต่ไม่ใช่ป่าแบบดั้งเดิม ที่รัฐต้องการ แต่จะเป็นป่ายางพารา ไม้ผล ไม้ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ได้และเป็นเจ้าของในต้นไม้ที่ ปลูกขึ้นภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์

ปัญหาการบุกเบิกที่ดิน เก็บหาของป่า ล่าสัตว์ป่า และทรัพยากรน้ำจะลดน้อยลงจนหมด ไปในที่สุดเพราะชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจที่จะใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเหล่านั้นแล้ว แต่ ปัญหาที่จะทวีความรุนแรงและซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ คือ เรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่ภายในพื้นที่ อนุรักษ์ ครอบครองที่ดินที่ยังคงเป็นของกรมป่าไม้กฎหมายก็ยังสามารถใช้บังคับให้ชาวบ้านต้อง ปฏิบัติตาม โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพยายามที่จะอ้างสิทธิเหนือต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูก การ ปลูกพืชบางชนิด การทำการเกษตรกรรม การสร้างบ้านที่ถาวร การขุดสระน้ำ การโค่นยางพารา ไม้ผล ขึ้นต้นที่หมดอายุการเก็บเกี่ยวกระทำไม่ได้ในพื้นที่อนุรักษ์ ถ้าต้องการโค่นเพื่อปลูกใหม่ก็ต้องทำ หนังสือขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ในระดับสูงเสียก่อน บางครั้งเจ้าหน้าที่ก็เข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตของ ชาวบ้าน จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ชาวบ้านพยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับกฎระเบียบที่ได้ วางไว้แต่กฎหมายที่กรมป่าไม้นำมาใช้ไม่ได้สร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้น การเรียกเก็บ ค่าธรรมเนียมการตัดไม้ควรที่จะไปเรียกเก็บจากเอกชนที่เช่าพื้นที่ทำสวนป่าเศรษฐกิจเท่านั้นไม่ควร ที่จะนำมาใช้กับชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่อนุรักษ์ ควรที่จะมีการแยกแยะวัตถุประสงค์ของการใช้ ที่ดินไม่ใช่การใช้กฎหมายอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรที่ไม่ใช่ของรัฐอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้เองชาวบ้านจึง พยายามที่จะเรียกร้องและต้องการกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพื่อปกป้องผลประโยชน์ที่ชาวบ้านพึงจะมี

4.2.5 การแบ่งเขตการใช้ที่ดิน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของพื้นที่อนุรักษ์อย่างละเอียดพบว่า ภายใน พื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท มีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินไว้สำหรับการจัดการตามศักยภาพและ ข้อจำกัดทางพื้นที่ โดยการแบ่งเขตการใช้ที่ดินนี้จะช่วยให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ พื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท และยังเป็น การช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ข้อขัดแย้งในการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรในปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งยังมีแนวทางและมาตรการในการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรที่ชัดเจน โดยมีการยึดถือแนวทางการปฏิบัติร่วมกันทั้งนี้ก็เพื่อให้การวาง แผนการจัดการทรัพยากรของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้พื้นที่อนุรักษ์จะมีความแตกต่างกัน แต่การแบ่งเขตการใช้ที่ดินมีความสอดคล้องกัน ภายในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มีการแบ่ง เขตการใช้ที่ดินออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ และเขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมกับ

การเกษตร ซึ่งก็จะไปสอดคล้องกันกับการใช้ที่ดินของเขตอุทยานแห่งชาติ เขตจัดการต้นน้ำ และ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพียง แต่ภายในเขตพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภทจะมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินที่แยกย่อยกว่า และมีความชัดเจนในรายละเอียดของการกำหนดกิจกรรมมากกว่า โดยเฉพาะ พื้นที่อุทยานแห่งชาติซึ่งมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินไว้ทั้งสิ้น 7 เขตด้วยกันคือ เขตบริการ เขตเพื่อการพักผ่อนและเพื่อการศึกษาหาความรู้ เขตสงวนสภาพธรรมชาติ เขตหวงห้าม เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เขตกิจกรรมพิเศษ และเขตกันชน

ส่วนการแบ่งเขตการใช้ที่ดินภายในเขตจัดการต้นน้ำก็มีการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำไว้ทั้งสิ้น 6 ชั้นด้วยกันได้แก่ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 1A ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 1B ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 2 3 4 และ 5 ภายในแต่ละชั้นคุณภาพลุ่มน้ำมีมาตรการของการใช้ที่ดินที่แตกต่างกัน แต่จะมีความสอดคล้องกันกับการแบ่งเขตการใช้ที่ดินภายในเขตอุทยานแห่งชาติ และการใช้ที่ดินภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ถึงแม้ว่าการแบ่งเขตการใช้ที่ดินภายในพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะดำเนินการตามโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัด (ภาคตะวันออก) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในแนวทางการดำเนินงานของโครงการมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินออกเป็น เขตแนวกันชน เขตอนุรักษ์ และเขตสงวนหวงห้าม ซึ่งการใช้ที่ดินในเขตต่างๆ จะมีกิจกรรมที่สอดคล้องกัน แต่ภายในเขตการใช้ที่ดินจะอยู่ภายใต้ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีกฎหมายควบคุม ทำให้การแบ่งเขตการใช้ที่ดินไม่ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการพื้นที่นั้นๆ เพราะการทำงานของหน่วยงานภายในพื้นที่มีแนวทางในการปฏิบัติที่แตกต่างกันภายใต้พระราชบัญญัติที่ใช้ควบคุมกิจกรรมในแต่ละพื้นที่

ความสอดคล้องภายใต้ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์นี้จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพราะถึงแม้จะมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดิน แต่ไม่ได้นำมามาตรการของการใช้ที่ดินมาปฏิบัติ เพราะขัดกับกฎหมายที่ได้วางเอาไว้ ทำให้รายละเอียดของการใช้ที่ดินที่ระบุเอาไว้ในแผนแม่บทนำมาใช้ปฏิบัติจริงภายในพื้นที่ได้ยาก อีกทั้งการแบ่งเขตการใช้ที่ดินยังมุ่งไปที่การใช้ประโยชน์ของรัฐ แต่ไม่ได้เอื้อประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านที่อยู่ภายในพื้นที่ พิจารณาได้จากการแบ่งเขตการใช้ที่ดินภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ มีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินไว้เพื่อการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับเจ้าหน้าที่ และนักท่องเที่ยว มีการปลูกสร้างสิ่งที่เป็นถาวรเช่น บ้านพักเจ้าหน้าที่ บ้านพักนักท่องเที่ยว ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่ทำการอุทยานแห่งชาติ พื้นที่กางเต็นท์ และค่ายพักแรม ส่วนชาวบ้านก็จะอยู่บริเวณของเขตการใช้ที่ดินที่เป็นเขตพื้นที่ฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เขตกิจกรรมพิเศษ และเขตกันชน ซึ่งก็มีมาตรการของการใช้ที่ดินคือ ให้ดำเนินการปรับปรุงธรรมชาติให้คืนสู่สภาพเดิม ไม่ควรที่จะมีการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรและสร้างอาคารที่พักต่างๆ ทั้งๆ ที่พื้นที่บริเวณนี้อยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 3

สำหรับชาวบ้านที่อยู่อาศัยมาก่อนให้อยู่ภายใต้การดูแลจากเจ้าหน้าที่หรืออยู่ในกฎและระเบียบที่วางไว้อย่างเข้มงวด ถ้ามีการกระทำที่ผิดกฎระเบียบให้อพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ได้ทันที การกระทำกิจกรรมเพิ่มเติมที่แตกต่างไปจากเดิมจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ และสามารถที่จะยกเลิกกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาหากพบว่า กิจกรรมเหล่านั้นจะสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติ แม้กระทั่งในพื้นที่กันชนที่เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามปกติ แต่ก็ต้องมีการควบคุมไม่ให้มีผลกระทบต่อพื้นที่ของอุทยานฯ และชาวบ้านที่อยู่ภายใต้เขตกันชนจะต้องให้การร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรต่างๆ ในอุทยานฯ ห้ามมีการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขต และกิจกรรมที่จะทำให้เกิดเสียงดัง การพัฒนาพื้นที่จะต้องมีการปรึกษาหารือกับทางอุทยานแห่งชาติก่อนการดำเนินการ ซึ่งก็ไปสอดคล้องกับการแบ่งเขตการใช้ที่ดินของป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในเขตของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งต้องมีการพิจารณาเกี่ยวกับการขอใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้อย่างเข้มงวด ให้งดการต่ออายุการให้ประทานบัตรและการขออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ ถ้ามีราษฎรเข้าทำประโยชน์ให้อพยพออกจากพื้นที่แล้วทำการฟื้นฟูป่าถ้าอพยพไม่ได้ก็ห้ามไม่ให้ชุมชนเกิดการขยายตัว งดการสร้างวัดถาวรทุกชนิด

ภายในขอบเขตของป่าเศรษฐกิจให้มีการบำรุงรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่เดิม ส่งเสริมให้มีป่าชุมชนเพื่อให้ราษฎรมีไม้สำหรับไว้ใช้สอยอย่างเพียงพอ ชาวบ้านจะนำพื้นที่บริเวณใดมาสร้างป่าชุมชนในเมื่อมีการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติที่เหลืออยู่ไม่ให้มีการเข้าใช้ประโยชน์ มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่กฎที่ควบคุมชาวบ้านก็ไม่ได้รับการแก้ไข การหาเงินสนับสนุนในการปลูกป่าชุมชน ซึ่งไม่มีพื้นที่ให้ทำป่าชุมชน เงินที่สนับสนุนก็ไม่อาจที่จะนำมาใช้ได้ ถึงแม้จะมีการส่งเสริมให้เอกชนทำการปลูกป่าในบริเวณป่าเสื่อมโทรม แต่พื้นที่เหล่านั้นมีชาวบ้านใช้ประโยชน์ องค์กรเอกชนไม่สามารถที่จะเข้ามาดำเนินการปลูกป่าได้ การพิจารณาเกี่ยวกับการขอใช้ประโยชน์จากทรัพยากรตามกฎหมาย ซึ่งไม่มีโอกาสที่จะเป็นไปได้อย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ภายในพื้นที่ศึกษาที่มีที่ตั้งอยู่ภายใต้เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ เขตกิจกรรมพิเศษของอุทยานแห่งชาติ เขตกันชนของอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งอยู่ภายใต้ขอบเขตของป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจของเขตป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่จัดการดินน้ำชั้นที่ 3 4 และ 5 มาตรการของการใช้ที่ดินจึงไม่สามารถที่จะมีความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ เพราะมีข้อจำกัดทางกฎหมายที่ควบคุมการใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละประเภท การแบ่งเขตการใช้ที่ดินจึงเป็นเพียงการกำหนดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์สำหรับการพัฒนาพื้นที่ของรัฐเท่านั้น

สำหรับชุมชน การแบ่งเขตการใช้ที่ดินยังไม่ได้ทำให้ข้อจำกัดทางกฎหมายนั้นผ่อนคลายลงเพราะการแบ่งเขตการใช้ที่ดินนั้นถูกควบคุมด้วยกฎหมาย ถึงแม้จะมีการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำแต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้ขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ และป่าสงวนแห่งชาติ) ดังนั้นการแบ่ง

เขตการใช้ที่ดินคือ การแบ่งเขตพื้นที่เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง นำมาใช้สำหรับการกำหนดกิจกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้น ซึ่งชุมชนไม่อาจเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในการจัดการ แต่สำหรับชุมชนที่อยู่ภายใต้ขอบเขตการใช้ที่ดินการทำกิจกรรมต่างๆ จะต้องขออนุญาต และผ่านการพิจารณาจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ อุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตจัดการต้นน้ำ เพราะที่ตั้งของชุมชนอยู่ภายใต้เขตการใช้ที่ดินของหน่วยงานดังกล่าว ซึ่งกิจกรรมบางอย่างอาจจะดำเนินการได้ภายในเขตของป่าสงวนแห่งชาติและเขตจัดการต้นน้ำ แต่อาจจะขัดกับมาตรการการใช้ที่ดินภายในเขตของอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ดังนั้นนับได้ว่าชุมชนมีข้อจำกัดทางการใช้ที่ดินเป็นอย่างมาก เพราะเหตุนี้เองจึงเกิดการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เป็นทางการมาโดยตลอด เพราะการเข้าถึงอย่างเป็นทางการไม่อาจที่จะกระทำได้ การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีความสอดคล้อง และทับซ้อนไปบนพื้นที่อนุรักษ์ที่มีกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ไว้หลายชั้น ซึ่งทำให้ยากต่อการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นทางการไม่อาจที่จะกระทำได้ การแบ่งเขตการใช้ที่ดินที่มีความสอดคล้อง และทับซ้อนไปบนพื้นที่อนุรักษ์ที่มีกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ไว้หลายชั้น ทำให้ยากต่อการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นทางการนี่คือที่มาของข้อจำกัดทางโครงสร้างและสถาบันรัฐที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย เจ้าหน้าที่รัฐ แนวความคิดการแยกคนออกจากป่า การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และการแบ่งเขตการใช้ที่ดินแล้วแต่มุ่งที่จะควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีการเลือกผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในขณะที่ผู้เสียประโยชน์จำเป็นที่จะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด นั่นคือที่มาของการต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากรนั่นเอง

การต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากร ชุมชนจะต้องมีศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีผู้นำที่เข้มแข็ง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ภายในชุมชนจะต้องมีการริเริ่มโครงการจากการมีอุดมการณ์ร่วมกันของชาวบ้านภายในชุมชน มีความสามารถในการระดมทุนและเทคโนโลยีบริหารจัดการ โครงการต่างๆ ที่ได้ริเริ่มมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดอำนาจในการต่อรองขึ้นได้

ถึงแม้ว่าภายในพื้นที่จะมีข้อจำกัดมากมายไม่ว่าจะเป็น ข้อจำกัดทางกฎหมาย เจ้าหน้าที่รัฐ แนวความคิดการแยกคนออกจากป่า และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ และการแบ่งเขตการใช้ที่ดิน แต่ข้อจำกัดเหล่านี้ก็สามารถที่จะยืดหยุ่นได้ โดยเฉพาะข้อจำกัดทางกฎหมายที่ให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทำให้มีการนำเอากฎหมายป่าไม้มาหาผลประโยชน์จากการรับสินบนจากการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เป็นทางการ

4.3 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

สำหรับศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง พบว่ามีลักษณะที่มีศักยภาพในการต่อรองเพื่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติคือ ชุมชนมีอุดมการณ์ร่วม การบริหารจัดการทรัพยากร การระดมทุน และมีผู้นำชาวบ้านที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะชุมชนบ้านน้ำกร่อย ในจังหวัดระยอง อีกสามชุมชนจะมีศักยภาพเฉพาะบางด้าน เช่น ชุมชนบ้านเนินจำปาจะมีศักยภาพหรือชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านการมีอุดมการณ์ร่วม ชุมชนบ้านพวามีศักยภาพในการต่อรองเพื่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ และชุมชนบ้านเขาพังมีอุดมการณ์ร่วม การระดมทุน การมีผู้นำชาวบ้านที่เข้มแข็งเป็นต้น

ส่วนข้อจำกัดของชุมชนในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ชุมชน สำหรับการต่อรองและการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุดคือ ข้อจำกัดในด้านกฎหมาย และผู้ควบคุม ผู้ใช้กฎหมายยังมีความอ่อนแอ ซึ่งทำให้อำนาจทางการเงินเข้ามามีอิทธิพล และมีบทบาทสำคัญ ถัดมาคือข้อจำกัดด้านผู้มีอิทธิพลซึ่งทำให้กฎหมายเกิดความไม่ศักดิ์สิทธิ์ เกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ที่ต้องมีการตอบแทน เกิดการแบ่งกลุ่มชนชั้นในการจัดสรรและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ส่งผลทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมร่อยหรอ จึงเกิดแนวคิด การแยกคนออกจากป่า การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ การแบ่งเขตการใช้พื้นที่